

<https://t.me/PunjabiNewspaper>

ਅੰਬਰ

ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ

ਅੰਬਰ

ਸੰਪਾਦਕ

ਮੀਤ ਅਨਮੋਲ

ਸਲਾਹਕਾਰੀ ਬੋਰਡ

ਰਵਿੰਦਰ 'ਰਵੀ'
ਪ੍ਰਭਜੋਤ 'ਸੋਹੀ'

ਡਿਜਾਈਨਿੰਗ ਟੀਮ

ਰੋਹਿਤ ਸ਼ਰਮਾ
ਮੀਤ ਅਨਮੋਲ

ਕਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹਕਾਰ

ਐਡਵੋਕੇਟ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
(ਲੁਧਿਆਣਾ)

ਤਤਕਰਾ

ਵਾਰਤਕ

ਇਹ ਪੂਜਾ ਝੂਠੀ ਹੈ / ਓੜੇ / 5

ਉਰਲੀਆਂ ਪਹਲੀਆਂ / ਨਵਤੇਜ ਭਾਰਤੀ / 15

ਮੂਰਖ / ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ / 32

ਅੰਕਲ ਜੀ / ਜਨਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ / 34

ਮਾਂ ਬੋਲੀ / ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹਰ / 68

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ / ਘੁੱਦਾ ਸਿੰਘ / 76

ਕਥਾ / ਕਹਾਣੀ

ਲਾਲਸਾ / ਲਿਓ ਟਾਲਸਟਾਏ / 12

ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ / ਅੰਜਨਾ ਸ਼ਿਵਦੀਪ / 22

ਜ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ / ਬਲਰਾਮ ਅਗਰਵਾਲ / 29

ਟ੍ਰਿਪਲ ਫਿਲਟਰ ਟੈਸਟ / ਸੁਕਰਾਤ / 44

ਮੌਨ ਦੀ...ਬਾਬਾ...ਦਾਰਾ / ਸੁਖਜੀਤ / 48

ਬੇਰੁਸ਼ਗਾਰੀ / ਰਾਜਦੀਪ 'ਤੂਰ' / 81

ਗਜ਼ਲ / ਕਵਿਤਾ / ਗੀਤ

ਗਜ਼ਲ / ਗੁਰਤੇਜ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ / 8

ਕਵਿਤਾ / ਅਮਿਤੋਜ / 9

ਗੀਤ / ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ / 19

ਕਵਿਤਾ / ਸਬੀਰ ਹੁਬਾ / 21

ਗਜ਼ਲ / ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ / 30

ਕਵਿਤਾ / ਪ੍ਰਭਜੋਤ 'ਸੋਹੀ' / 31

ਗਜ਼ਲ / ਮੰਗਲ ਮਦਾਨ / 46

ਕਵਿਤਾ / ਬਲਜੀਤ ਮਲਹਾਸ / 47

ਗਜ਼ਲ / ਵਿਜੇ ਵਿਵੇਕ / 74

ਕਵਿਤਾ / ਜਸਪਾਲ ਘਈ / 75

ਕਵਿਤਾ / ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਢਿੱਲੋਂ / 78

ਕਵਿਤਾ / ਸੁਦੀਪ ਸਰੋਦ / 79

ਕਵਿਤਾ / ਸੂਰੇ ਅੱਖਰ / 79

ਕਵਿਤਾ / ਬੀਬਾ ਬਲਵੰਤ / 80

ਕਵਿਤਾ / ਮੀਤ ਅਨਮੋਲ / 82

ਕਿਤਾਬ ਸਮੀਖਿਆ

ਕੁਝ ਕਹੇ ਕਿਤਾਬ / ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸੋਹੀ / 38

ਹਾਸ ਰੰਗ

ਕਿੱਸਾ / ਮੁੱਲਾ ਨਸਰੁਦੀਨ / 33

ਪੰਜ ਸਵਾਲ

ਜਵਾਬ / ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ / 70

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਸਾਹਿਤਕ 'ਅੰਬਰ' ਅਥਾਹ... ਅਮੁੱਕ...

ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਮਨ 'ਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਕੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਸੌਂਕ ਸੌਂਕ 'ਚ ਸਹੇੜੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਕੁਝ ਕੁ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਇੱਕ ਭਾਰੀ ਜੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕ ਰਸਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਆਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੀਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਤਕ ਦੋਸਤ/ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਤੇ ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸੋਹੀ ਇਸ ਸੰਕਟ 'ਚ ਮੇਰੇ ਤਾਰਣਹਾਰ ਬਣੇ। ਪਿਆਰੇ ਦੋਸਤ ਰੋਹਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਡਿਜ਼ਾਇੰਨਗ ਕਰਨ 'ਚ ਮਦਦ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਸਲਾਹਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹੌਂਸਲਾ ਵਧਾਇਆ, ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਜਿੰਨਾਂ ਕੁ ਹੋ ਸਕਿਆ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਭ ਦੇ ਲਈ ਪੜ੍ਹਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਕਮੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਕਮੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਦੋਸਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਗਾਓਂ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਸ਼ਵਰੇ ਅਸੀਂ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਅਗਲੇ ਅੰਕਾਂ 'ਚ ਅਮਲ 'ਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਤੇ ਆਪ ਸਭ ਵੱਲੋਂ 'ਅੰਬਰ' ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਹਤਰ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਸੁਝਾਅ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਾਂਗੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਅੰਬਰ ਵਾਂਗ ਅਥਾਹ ਹੈ ਅਮੁੱਕ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਬਰ ਜ਼ਰੀਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਇੰਝ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ। ਇਹ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਜਤਨ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸਪਰਦਾ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਸਿਜਦਾ ਮਾਤਰ ਹੈ।

— ਮੀਤ ਅਨਮੋਲ

ਕੋਰੋਨਾ (COVID 19) ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕੋ

ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਬਾਰ ਬਾਰ ਧੋਵੋ

ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲਕੋਹਲ ਅਧਾਰਤ ਸੈਨੇਟਾਇਜ਼ਰ ਨਾਲ ਰਗੜ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਕਰੋ ਜਾਂ ਸਾਬਣ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਘੱਟ ਘੱਟ 30 ਸੈਕਿੰਡ ਲਈ ਧੋਵੋ ।

ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਰੀਰਿਕ ਦੂਰੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖੋ

ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਹਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਖੰਘ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਛਿੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਵਿਚਕਾਰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 1 ਮੀਟਰ (3 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖੋ ।

ਅੱਖਾਂ, ਨੱਕ ਤੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰੋ ਹੱਥ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਇਰਸ ਯੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਾਇਰਸ ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਨੱਕ ਜਾਂ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਾਇਰਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਬੁਖਾਰ, ਖੰਘ, ਜੁਕਾਮ ਜਾਂ ਸਾਹ ਲੈਣ 'ਚ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲੱਭੋ ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬੀਮਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਘਰ ਰਹੋ । ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਖਾਰ, ਖੰਘ, ਜੁਕਾਮ ਅਤੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਓ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨੇੜਲੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਕਾਲ ਕਰੋ ।

ਇਹ ਪੂਜਾ ਝੂਠੀ ਹੈ - ਓਸ਼ੋ

ਜਾਰਜ ਬਰਨਾਅਡ ਸ਼ਾਅ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਦੇ ਉਹ ਦਿਨ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਆਉਣਗੇ, ਜਦੋਂ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਕੋਲ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਆ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਜਾ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਚੁੰਮਨ ਦੇ ਆ । ਕਹਿ ਦਈਂ ਕਿ ਪਤੀ ਨੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵੇਹਲ ਨਹੀਂ ਏ, ਤੇ ਇਹ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਨੌਕਰ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਲਈ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ।'

ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਰੋਜ਼ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵਜਾ ਜਾਇਆ

ਕਰ । ਪੂਜਾ ਕਰ ਜਾਇਆ ਕਰ । ਦੇ ਕੁ ਫੁੱਲ ਚੜਾ ਜਾਇਆ ਕਰ ।

ਤੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ।

ਉਹ ਵੀ ਵੀਹ-ਤੀਹ ਘਰਾਂ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਘੰਟੀ ਵਜਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਘੰਟੀ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਕਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ । ਉਸਨੂੰ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਘੰਟੀ ਸੁਣੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਜੋ ਤੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਬਸ ।

ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਸਿਰ ਪਟਕਦਾ ਹੈ । ਕੁਝ ਵੀ ਬਕ-ਬਕਾ ਕੇ ਦੋੜਣ ਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀਹ - ਤੀਹ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਇਕ ਹੀ ਰੱਬ ਹੈ ਕੀ ? ਕਈ ਮੰਦਰਾਂ 'ਚ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਜਗ੍ਹਾ - ਜਗ੍ਹਾ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ-ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਭੱਜਦਾ ਹੈ ।

ਉਧਾਰ! ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਉਧਾਰ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹੋ ! ਤਾਂ ਤੁਸੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵੀ ਉਧਾਰ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹੋ । ਆਖਿਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਹੀ ਹੈ ।

ਰੱਬ ਨਾਲ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ; ਵਿਚ ਦਲਾਲ ਰੱਖਦੇ ਹੋ ।

ਰੱਬ ਦੇ ਆਹਮਣੇ-ਸਾਹਮਣੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੇ ।

ਅਰੇ, ਜੇ ਫੁੱਲ ਚੜਾਉਣੇ ਨੇ — ਆਪ ਚੜਾਓ ।

ਜੇ ਦੀਪ ਜਗਾਉਣੇ ਨੇ — ਆਪ ਜਗਾਓ ।

ਜੇ ਨੱਚਣਾ-ਗਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੱਚੋ-ਗਾਓ ।

ਇਹ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਟੱਟੂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪਾਠ - ਪੂਜਾ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹੋ ।

ਇਹ ਪੂਜਾ ਹੈ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਹੈ ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਕਦੇ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਤੇ ਮਰਨ ਤੋਂ

ਬਾਅਦ ਮਿਲੇਗਾ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਬਈ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸੀ ।
ਤੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਕੁਝ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਰੱਖੇ । ਆਖਿਰ
ਉਸ ਸਭ ਦਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਬਦਲਾ ਦਿਓ । ਬਹੁਤ ਸੁਣਦੇ ਆਏ ਸੀ ਕਿ ਪੁੰਨ ਦਾ
ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਫਲ, ਹੁਣ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਪਰ ਨਾ ਤੁਸੀਂ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ; ਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਕੀਤੀ । ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਪੈਸੇ
ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਸੀ ।

ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਦੇ ਲੋਭ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਕਈ ਬੀਮਾਂ ਕਰਵਾ
ਰਹੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਕੁਸ਼ਲ ਵਪਾਰੀ ਹੋ । ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ।

.....

ਮੰਦਿਰ, ਮਸਜਿਦ,
ਚਰਚ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ
ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ
ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ
ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਆਪਣਾ
ਗੂੜ੍ਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੇ
ਹਾਂ ।

— ਜੇ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਮੂਰਤੀ

Photo © Krishnamurti Foundation Trust

ਗੁਜ਼ਲ

ਕਰੀਂ ਨਾ, ਪਰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਰੀ ਰੱਖੀਂ ।
ਰਹਾਂ ਉਣਾ ਜ਼ਰਾ, ਕੁਝ ਇਸ ਤਰਾਂ ਮੈਨੂੰ ਭਰੀ ਰੱਖੀਂ ।

ਤੇਰੀ ਧੜਕਣ 'ਚ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵਾਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ,
ਬਸ ਆਪਣੀ ਨਬਜ਼ 'ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਉਂਗਲ ਧਰੀ ਰੱਖੀਂ ।

ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਵਸਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੇਕ ਲੱਗੇ, ਸਹਿ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ,
ਚਲ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਠਰੀ ਰੱਖੀਂ ।

ਮੈਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਖਰੀ ਪੱਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੜਨਾ ਹੈ ਅਗਲੇ ਪਲ,
ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਅਹਿਸਾਸ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਹਰੀ ਰੱਖੀਂ ।

ਖੁਦਾਇਆ ਮੇਰਿਆਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਇਜ਼ਹਾਰ ਦੇ ਦੇਵੀਂ,
ਪਰ ਇਕ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬਾਤ 'ਚੋਂ ਉਹਲੇ ਕਰੀ ਰੱਖੀਂ ।

ਕਿਤੇ ਤਸਵੀਰ ਕੋਈ, ਯਾਦ, ਥੋੜਾ ਦਰਦ, ਸਰਸਾਰੀ,
ਜਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਕਰੀ ਰੱਖੀਂ ।

— ਗੁਰਤੇਜ਼ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ

ਫ਼ਰਕ / ਅਮਿਤੇਜ

ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਤੇਰੇ ਅਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਮੈਂ ਲਫਜ਼ਾਂ, ਦੋਸਤਾਂ ਤੇ ਸੜਕਾਂ
ਵਿਚਾਲੇ ਘਿਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ -

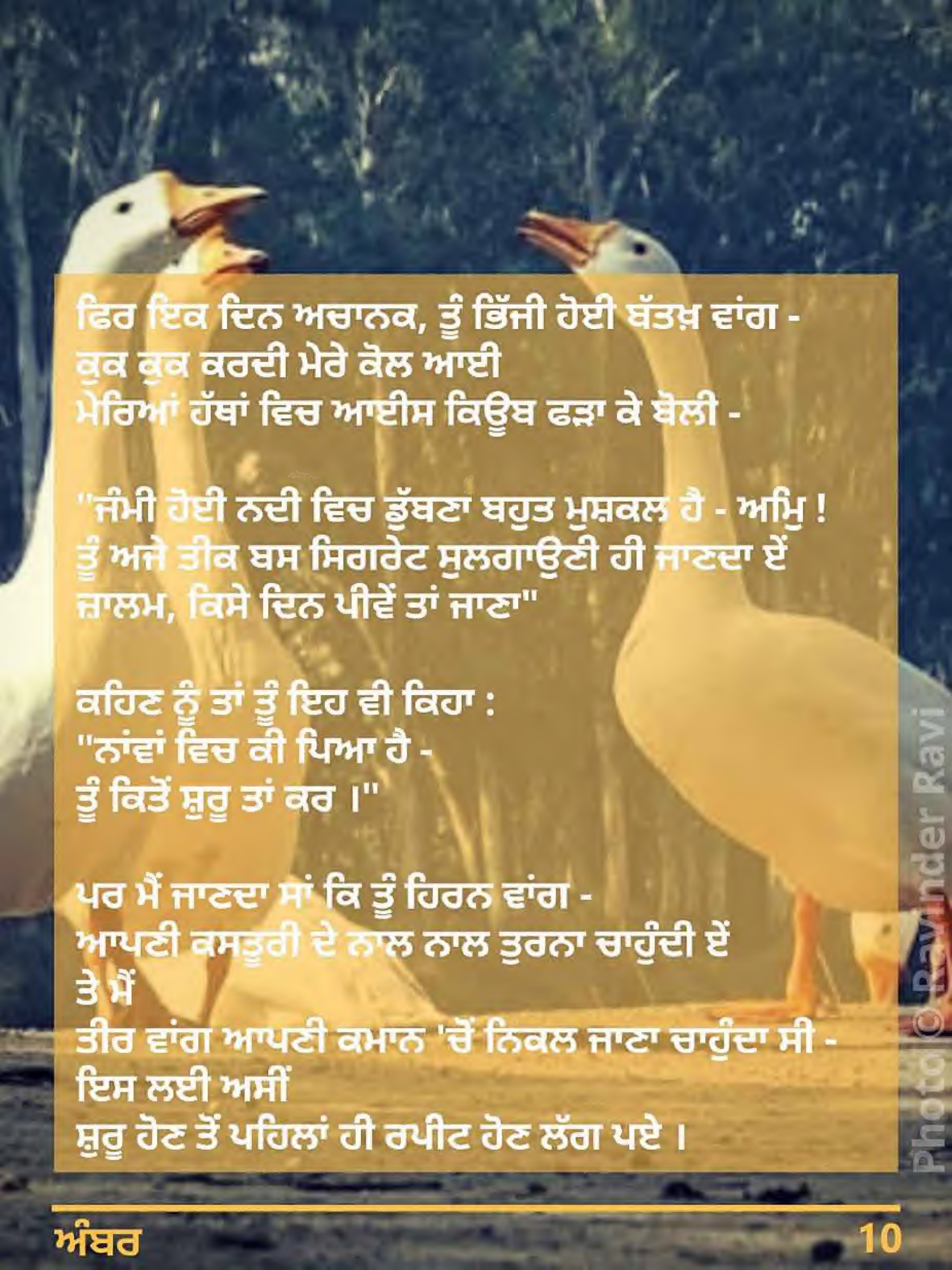
ਲਫਜ਼ ਮੂੰਹ ਲਟਕਾਈ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ,
ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਬੂਤਰ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ।

ਦੋਸਤ ਕਹਿੰਦੇ,
"ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਬਸ ਨੰਗੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਹਨ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ !"
ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰਪੋਕ ਕਹਿ ਕੇ ਛੇੜਦਾ ।

ਸੜਕਾਂ ਸੂਤ ਹੋਈਆਂ ਵਿਛੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ,
ਤੇ ਮੈਂ ਸੁਰ ਹੋਇਆ ਤੁਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਕਿੰਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆ
ਮੋਢੇ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ
ਲੰਮੀ ਤਣੀ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਘਰ
ਤੇ ਪਿੱਠ ਤੇ ਠੰਡੀ ਠਾਰ ਰੇਲਿੰਗ ।

ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ, ਤੂੰ ਭਿੱਜੀ ਹੋਈ ਬੱਤਖ ਵਾਂਗ -
ਕੁਕ ਕੁਕ ਕਰਦੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈ
ਮੇਰਿਆਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆਈਸ ਕਿਊਬ ਫੜਾ ਕੇ ਬੋਲੀ -

"ਜੰਮੀ ਹੋਈ ਨਦੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ - ਅਮ੍ਹਿ !
ਤੂੰ ਅਜੇ ਤੀਕ ਬਸ ਸਿਗਰੇਟ ਸੁਲਗਾਉਣੀ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਏਂ
ਜ਼ਾਲਮ, ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਪੀਵੇਂ ਤਾਂ ਜਾਣਾ"

ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ :
"ਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਪਿਆ ਹੈ -
ਤੂੰ ਕਿਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤਾਂ ਕਰ ।"

ਪਰ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਹਿਰਨ ਵਾਂਗ -
ਆਪਣੀ ਕਸਤੂਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਏਂ
ਤੇ ਮੈਂ
ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਕਮਾਨ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ -
ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ
ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਪੀਟ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ।

ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਤੂੰ ਸ਼ਾਰਕ ਵਾਂਗ -
ਫਫ ਫਫ ਕਰਕੇ ਉੱਡ ਗਈ

ਮੈਂ ਮੁੜ ਲਫਜ਼ਾਂ, ਦੇਸਤਾਂ ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਘਿਰ ਗਿਆ -

ਲਫਜ਼ ਹੁਣ ਉੱਡਦੇ ਉੱਡਦੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ,
ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਧੌਣਾਂ ਮਰੋੜ ਦੇਂਦਾ ।

ਦੇਸਤ ਕਹਿੰਦੇ :

"ਮੈਂ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਜਲਾਵਤਨ ਪਰਛਾਵਾਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾਂ ।"
ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਡਰ ਜਾਂਦਾ ।

ਸੜਕਾਂ ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ
ਤਿਲਕ ਕਿਤੇ ਦੀਆਂ ਕਿਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ
ਤੇ ਮੈਂ ਖੜਾ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ,
ਕਿ ਆਖਰ ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?

ਕਿੰਨੀ ਸਿਮਟ ਗਈ ਹੈ ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ
ਮੋਢੇ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਲੰਮੀ ਤਣੀ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਘਰ
ਤੇ ਪਿੱਠ ਤੇ ਠੰਡੀ ਠਾਰ ਰੇਲਿੰਗ ।

ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਲਾਲਸਾ

ਇੱਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਘਰ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਮਹਿਮਾਨ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਖਾਕੇ ਬੈਠਿਆਂ ਹਾਸਾ-ਮਜਾਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮਹਿਮਾਨ ਦੋਸਤ ਨੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਏ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕੀ ਇਥੇ ਥੌੜੀ ਜਿਹੀ ਜਮੀਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ? ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਜਾ ! ਜ਼ਮੀਨ ਬਹੁਤ ਸਸਤੀ ਹੈ ਉੱਥੇ – ਮੁਫ਼ਤ ਹੀ ਮੰਨ। ਇਥੋਂ ਵੇਚ ਕੇ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਚਲਾ ਜਾ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਏਕੜ ਜਮੀਨ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਓਧਰ, ਫੇਰ ਐਸ਼ ਕਰੀਂ। ਉੱਥੇ ਲੋਕ ਐਨੇ ਭੋਲੇ ਨੇ ਕਿ ਸਮਝ ਲੈ ਜਮੀਨ ਮੁਫ਼ਤ ਵਾਂਗੂ ਹੀ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਨੇ।

ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਜਾਗ ਗਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੜਕੇ ਹੀ ਜਮੀਨ ਵੇਚ ਕੇ, ਜੁੱਲੀ-ਬਿਸਤਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਗੱਡੇ 'ਤੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਆਥਣ ਨੂੰ ਸਾਇਬੇਰੀਆ।

ਜਦ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੋਸਤ ਦੀ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਲੱਗੀ। ਆਦਮੀ ਨੇ ਜਾਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਜਮੀਨ ਖਰੀਦਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਜਮੀਨ ਖਰੀਦਣੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਪਾਸੇ ਰੱਖਦੇ।

ਜਮੀਨ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਬਸ ! ਕੱਲ ਸਵੇਰੇ ਚੱਲ ਪੈਣਾ ਇੱਥੋਂ, ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਜਮੀਨ ਤੁਰ ਕੇ ਘੇਰ ਲਵੇਂ ਉਹ ਤੇਰੀ, ਬਸ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਪੈਣਾ ਜਿੱਥੋਂ ਚੱਲਿਆ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਜਮੀਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲੱਗਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਵੇਂ ਉਹ ਤੇਰੀ।

ਉਹ ਆਦਮੀ ਰਾਤ ਭਰ ਸੌ ਨਾ ਸਕਿਆ । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਕੋਈ ਸੌਂਦਾ ਹੈ ਭਲਾ ? ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਜਮੀਨ ਘੇਰ ਲਵਾਂ। ਸਵੇਰ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਭੱਜ ਲਿਆ, ਨਾਲ ਸਭ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਚੱਕ ਕੇ।

ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਮੁੜ ਪਵਾਂਗਾ ਵਾਪਿਸ, ਤਾਂ ਕਿ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਦੇ ਡੁੱਬਦੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂ ਵਾਪਿਸ ਪਿੰਡ। ਬਾਰਾਂ ਵੱਜ ਗਏ, ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮੀਲ ਚੱਲ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ, ਪਰ..ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੈ ?

ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਬਾਰਾਂ ਵੱਜ ਗਏ, ਹੁਣ ਮੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪਰ ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਆਇਆ ਕਿ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ... ਬਸ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਜਮੀਨ ਹੋਰ ਘੇਰ ਲਵਾਂ। ਮੁੜਨ ਲੱਗੇ ਬਸ ਥੋੜਾ ਤੇਜ ਭੱਜਣਾ ਪਵੇਗਾ – ਇੰਨੀ ਕੁ ਹੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੈ, ਇੱਕ ਹੀ ਦਿਨ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਉਸਨੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਨਾ ਪੀਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਰੁਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪੀਣ ਲਈ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਹੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਐ, ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪੀ ਲਊਂ, ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੀਂਦੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਾ ਖਾਦੀ, ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਸਭ ਰਸਤੇ 'ਚ ਹੀ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਚੱਕਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਭੱਜਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ।

ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਦੋ ਵਜੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ, ਹੁਣ ਘਬਰਾਇਆ। ਸਾਰਾ ਜੋਰ ਲਗਾਇਆ – ਲੇਕਿਨ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਭੱਜਦਾ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਉਹ ਪੂਰੀ ਜਾਨ ਲਗਾ ਕੇ ਦੌੜਿਆ, ਸਭ ਦਾਅ ਤੇ ਲਗਾ ਕੇ। ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਲੱਗਿਆ। ਲੋਕ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਜਿਆਦਾ ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਖੜੇ ਸੀ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਤਸਾਹ ਵਧਾ

ਰਹੇ ਸੀ। ਅਜੀਬ ਸਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਲੋਕ ਨੇ – ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ ਮਨ 'ਚ – ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮਰ ਹੀ ਜਾਵਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੰਨ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਜਮੀਨ ਵੀ ਨਾ ਦੇਣੀ ਪਵੇ।

ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਲੰਬਾ ਸਾਹ ਲਿਆ – ਭੱਜਿਆ .. ਭੱਜਿਆ .. ਭੱਜਿਆ ... ! ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਲੱਗਿਆ, ਡੁੱਬਦੇ ਡੁੱਬਦੇ ਉਹ ਆਦਮੀ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਧਰਤੀ 'ਤੇ। ਬਸ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਗਜ ਦੂਰੀ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸੀ।

ਘਸੀਟ ਘਸੀਟ ਕੇ ਉਹ ਉਸ ਰੇਖਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਿੱਥੇ ਭੱਜਿਆ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਡੁੱਬ ਗਿਆ, ਤੇ ਇੱਧਰ ਇਹ ਆਦਮੀ ਵੀ ਮਰ ਗਿਆ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ, ਜਿੰਨਾ ਨੂੰ ਉਹ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਹੱਸਣ ਲੱਗੇ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ – ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੁੱਕ ਗਿਆ – ਚੱਲੋ ਘਰਾਂ ਨੂੰ – ਪਾਗਲ ਲੋਕ ਇਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ।

— ਲੀਓ ਟਾਲਸਟਾਏ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ

ਮੂਰਖ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ (Level) 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਗੇ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰਾ ਦੇਣਗੇ।

— ਮਾਰਕ ਟਵੇਨ

ਉਰਲੀਆਂ ਪਰਲੀਆਂ / ਨਵਤੇਜ ਭਾਰਤੀ

ਅਸੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਮਿੱਟੀ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਭਾਸ਼ਾ ਛੇਵਾਂ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡਾ ਸਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਕ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅਸੰਖਾਂ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪੋਤੜਿਆਂ ਤੋਂ ਅਰਥੀ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਂਭਦੀ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਮਿਰਤੂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਜੀਭ ਠਾਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਸ਼ਕ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਆਸ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਹੋਇਆ, 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਵੇ'। ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੂਰਜ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗ ਪਿਆ। ਸ਼ਬਦ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਦਰਿਆ ਵਗਣ ਲਗ ਪਏ (ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੋ ਕਵਾਉ ॥ ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਏ ਲਖ ਦਰੀਆਉ ॥)

ਤੇ ਮਹਾਂ ਧਮਾਕਾ ਵੀ (ਸ਼ਬਦ) ਧੁਨੀ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸਫੋਟ ਹੈ। ਵਿਸਫੋਟ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਧੁਨੀ ਕਿਣਕਾ ਕਿਣਕਾ ਹੋ ਕੇ ਚੰਨ ਸਿਤਾਰੇ ਗ੍ਰਹਿ ਬਣ ਗਈ। ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਇਰ ਨੂੰ 'ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ' ਗਾਉਂਦੇ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਤਿੱਬਤੀ ਬੁਧ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁਹਿਯਾਂ (ਰਹੱਸ) ਵਿਚੋਂ
ਨਾਦ ਇੱਕ ਹੈ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਫਲਸਫੀ ਇਸ ਗੁਹਿਯ ਨੂੰ
ਜਾਨਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਗੱਠਾ ਛਿੱਲਣ ਪਿੱਛੋਂ
ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਗੱਠਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?

ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਧੁਨੀ ਵਿਚ ਅਰਥ ਰਲ ਗਿਆ। ਇਹ
ਸ਼ਬਦ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਜੀਆ ਜੰਤ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜ ਦਿਤਾ।
ਉਹਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸਿਕਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਹੋ ਗਿਆ।
ਅਰਸਤੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ, ਅਰਥ (ਵਿਵੇਕ) ਕਰਕੇ
ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹੈ, ਦੋ-ਟੰਗਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ
ਵਿਚ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ
ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਲਾਂ ਦਾ
ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਦਸਵਾਂ
ਦੁਆਰ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਜੋ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ।
ਇਹ ਸਾਡੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਓਦੋਂ ਤਕ ਜਦੋਂ ਤਕ
ਅਸੀਂ ਮਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਅਸੀਂ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਮਰਦੇ ਹਾਂ।
ਸੰਜੋਗ ਵਿਚ, ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਹਾਸੇ ਵਿਚ, ਖਿੜਦੇ
ਫੁੱਲ ਵਿਚ। ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ। ਜਦੋਂ
ਏਹੋ ਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਆਹਮਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਤੇ

ਉਲ ਜਲੂਲ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸੈਨਤਾਂ, ਸ਼ਬਦ ਅਲੋਪ ਹੋ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਓਦੋਂ ਕਵਿਤਾ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਫੜਦੀ ਹੈ —

"ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਖੋਹ ਪਈ ਹੈ ਕਦੇ?"

"ਓਦੋਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?" ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ

"ਬਸ ਖੋਹ ਪੈਂਦੀ ਹੈ"

ਖੋਹ ਉਹ ਸੰਵੇਦਨਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਟੱਪ ਜਾਂਦੀ
ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਦਿ ਤੇ ਅੰਤ ਸੰਵੇਦਨਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਮਧ ਵਿਚ
ਹੈ ਜੋ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਤਕ ਲਿਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਂ ਆਦਿ
ਮਧ ਅੰਤ ਵਿਚਲੀ ਲੀਕ ਪੱਥਰ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਉਕਰੀ ਹੋਈ।

ਜਦੋਂ ਸੰਵੇਦਨਾ ਅਰਥ ਨਾਲ ਛੁਹ ਕੇ ਪਥਰਾਉਣ ਲਗਦੀ ਹੈ
ਕਵੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸੈਨਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੈਨਤ ਦਾ ਕੋਈ
ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸੱਚੀਂ ਏਨੀ ਸੁਹਣੀ ਐ
ਜਾਂ ਮੈਨੂੰ ਈ ਲਗਦੀ ਐ

ਕਿੰਨੀ ਸੁਹਣੀ ਲਗਦੀ ਐ ਤੈਨੂੰ?

ਅੰਬਰ

ਐਨੀ (ਬਾਹਾਂ ਫੈਲਾ ਕੇ)

ਲੀਲਾ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਅਰਥ ਨਾਲ ਲੜਦਾ
ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਯੁੱਧ ਕਰਨਾ ਹਾਰਨਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਅਰਥ
ਨਾਲ ਅਰਥ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
ਸਾਡਾ ਅਰਥ ਬਿਨਾਂ ਸਰਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਕਬਾਲ ਕਹਿੰਦਾ
ਹੈ, ਚੰਗਾ ਹੈ ਦਿਲ ਅਕਲ ਦੇ ਨੇੜ ਰਹੇ ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ
ਇਹਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਵੀ ਛੱਡ ਦਿਉ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਵਿਤਾ
ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਅਕਲ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕੋਲ ਆਉਣ ਹੀ ਨਾ ਦਿਉ।
ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਕਵੀ ਕੋਲ ਇੰਝ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਰੁੱਖ ਤੇ ਉਹਦੇ
ਪੱਤੇ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

— ਜੌਹਨ ਕੀਟਸ

ਕੰਮੀਆਂ ਦਾ ਵਿਹੜਾ / ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ

ਮਾਂ ਧਰਤੀਏ ! ਤੇਰੀ ਗੋਦ ਨੂੰ ਚੰਨ ਹੋਰ ਬਥੇਰੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ ਕੰਮੀਆਂ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ।

ਜਿੱਥੇ ਤੰਗ ਨਾ ਸਮਝਣ ਤੰਗੀਆਂ ਨੂੰ
ਜਿੱਥੇ ਮਿਲਣ ਅੰਗੂਠੇ ਸੰਘੀਆਂ ਨੂੰ
ਜਿੱਥੇ ਵਾਲ ਤਰਸਦੇ ਕੰਘੀਆਂ ਨੂੰ
ਨੱਕ ਵਗਾਏ, ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਨੀਆਂ ਤੇ ਦੰਦ ਕਰੇੜੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਰੂਹ ਬਣਗੀ ਇੱਕ ਹਾਵਾ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਜਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਪਛਤਾਵਾ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਕੈਦ ਅਣਖ ਦਾ ਲਾਵਾ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਅਕਲ ਮਸੇਸੀ ਮੁੜ ਪਈ ਖਾ ਰੋਜ਼ ਥਪੇੜੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ ਬੜੇ ਮਜਬੂਰ ਜਿਹੇ
ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਿਹੇ
ਤੇ ਭੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਜਿਹੇ
ਜਿੱਥੇ ਮਰ ਕੇ ਚਾਂਡਲ ਜਾਂਵਦੇ ਹਨ ਭੂਤ ਜਠੇਰੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਬੰਦਾ ਜੰਮਦਾ ਸੀਰੀ ਹੈ
ਟਕਿਆਂ ਦੀ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਕਰਜ਼ੇ ਹੇਠ ਪੰਜੀਰੀ ਹੈ
ਬਾਪੂ ਦੇ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਸੂਦ ਨੇ ਪੁੱਤ ਜੰਮਦੇ ਜੇਹੜੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜੇ ਸੋਕਾ ਇਹ ਹੀ ਸੜਦੇ ਨੇ
ਜੇ ਡੋਬਾ ਇਹ ਹੀ ਮਰਦੇ ਨੇ
ਸਭ ਕਹਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨੇ
ਜਿੱਥੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਰਮਾਨ ਤ੍ਰੇੜੇ ।
ਤੂੰ ਮੱਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਈ ਚਾਵਾਂ ਨੇ
ਜਿੱਥੇ ਕੂਜ ਘੇਰ ਲਈ ਕਾਵਾਂ ਨੇ
ਜਿੱਥੇ ਅਣਵਿਆਹੀਆਂ ਹੀ ਮਾਵਾਂ ਨੇ
ਜਿੱਥੇ ਧੀਆਂ ਹੌਂਕੇ ਲੈਂਦੀਆਂ ਅਸਮਾਨ ਜਡੇਰੇ ।
ਤੂੰ ਮੱਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਰੋਟੀ ਵਿੱਚ ਮਨ ਘੁੱਟਿਆ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਨ੍ਹੇਰਾ ਦੱਬ ਕੇ ਜੁੱਟਿਆ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਗ਼ੈਰਤ ਦਾ ਤਗ ਟੁੱਟਿਆ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਆ ਕੇ ਵੇਟਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਟਟਵੈਰ ਸਹੇੜੇ ।
ਤੂੰ ਮੱਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਮਚਾਂਦਾ ਹੈਂ
ਪਰ ਆਪਾ ਹੀ ਰੁਸ਼ਨਾਂਦਾ ਹੈਂ
ਕਿਉਂ ਕੰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮਾਂਦਾ ਹੈਂ
ਇਹ ਸਦਾ ਸਦਾ ਨਾ ਰਹਿਣਗੇ ਮੰਦਹਾਲ ਮਰੇੜੇ ।
ਤੂੰ ਮੱਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ ਕੰਮੀਆਂ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ।

- ਸ਼ਹਿਤੂਤ -

ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਸ਼ਹਿਤੂਤ ਦੇਖਿਆ ਹੈ?

ਜਿਥੇ ਇਹ ਡਿਗਦਾ ਹੈ,

ਓਨੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ

ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਧੱਬਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੁਖਦਾਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ,

ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿੰਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ

ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੋਂ ਡਿਗਦੇ ਹੋਏ

ਡਿਗ ਕੇ ਸ਼ਹਿਤੂਤ ਬਣਦੇ ਹੋਏ।

- ਸਬੀਰ ਹਕਾ -

ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ / ਅੰਜਨਾ ਸ਼ਿਵਦੀਪ

ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਖੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਘਰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਗਲੀ ਮੋੜ, ਸੜਕ, ਚੁਰਾਹੇ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ 'ਚ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹਾਂ। ਬੱਸ ਅੱਡੇ, ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਜਾਂ ਫੇਰ ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ, ਕੋਈ ਵੀ ਥਾਂ ਹੋਵੇ ਉਸਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਉਹਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਠੰਢ ਅਜੇ ਆ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੋਟੀਆਂ, ਸਵੈਟਰ ਹਾਲੇ ਟਰੰਕਾਂ 'ਚ ਹੀ ਪਏ ਸਨ। ਧੁੱਪ ਹਾਲੇ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਗਈ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਤੁਰੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਐਨੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਹੀ ਨਾ ਸਕੀ। ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਈ ਕੱਪੜੇ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਬੂਬਨੇ ਸਾਧ ਦੀ ਪੱਗ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਪਾਟਿਆ ਹੋਇਆ ਕੰਬਲ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ। ਖਿੱਲਰੇ ਹੋਏ ਵਾਲ, ਭੂਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ। ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਇੱਕ ਕਾਪੀ, ਇੰਜ ਘੁੱਟੀ ਹੋਈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਉਹਦਾ ਬੱਚਾ ਹੋਵੇ। ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਠੇਡੇ ਖਾ-ਖਾ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਰੁਕਦੀ ਤੇ ਫੇਰ ਚੱਲ ਪੈਂਦੀ।

ਉਹ ਕਾਹਦੀ ਮਿਲੀ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ।ਚੰਦਰੀ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਗਈ ... ਮਨ ਅੰਦਰਲੀ ਔਰਤ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਔਰਤ...ਹਾਂ...ਔਰਤ। ਮੈਂ ਵੀ ਔਰਤ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ ਉਹਦਾ ਇੰਜ ਲਾਵਾਰਸ ਫਿਰਨਾ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ। ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਕੋਈ ਮੱਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਘਰ ਆ ਕੇ ਵੀ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ। ਉਹਦਾ ਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਬੱਸ, ਸੱਤ-ਅੱਠ ਵਾਰ ਮਿਲੀ ਹਾਂ। ਅੱਠ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ ਮੈਨੂੰ.... ਅਪ੍ਰੈਲ ਮਹੀਨੇ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਪਿੱਛੋਂ। ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਅੰਦਰ ਆ ਗਈ ਬਿਨਾਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਏ। ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਵਧਾਈ ਮੰਗਣ ਆਇਆ ਖੁਸਰਾ ਸਮਝੀ। ਕਾਲਾ ਚਮਕਦਾ ਰੰਗ, ਉਹਦਾ ਉੱਚਾ ਜੂੜਾ, ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਤੋਂ ਲੰਮੂਤਰਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹਾਸੀ ਆ ਗਈ। ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਉਚੇਚ ਤੋਂ ਉਹਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, " ਅੰਕਲ, ਜੀ ਘਰ ਹੈਗੇ ਨੇ?"

ਮੇਰੇ 'ਨਹੀਂ' ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ ਪਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋਲੋਂ ਮੁੜ ਆਈ। ਆਪਣੇ ਕਮੀਜ਼ ਦੇ ਗਲਮੇ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਰੁਮਾਲ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਦਸ ਰੁਪਏ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵਧਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਹਦਾ ਇਹ ਸ਼ਗਨ ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਮੋੜਿਆ ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹਦਾ ਘਰਵਾਲਾ ਉਹਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲ 'ਚ ਸਫ਼ਾਈ ਸੇਵਿਕਾ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਹੁਰਾ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣਾ ਰਸੂਖ ਵਰਤ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਕਿਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਲਗਵਾ ਦੇਣ। ਉਹਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਵਿਚਾਰੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਜਿਹੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹਦੀ ਅਨੋਖੀ ਦਿੱਖ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਪਰਛਾਵਾਂ ਬਣ ਉੱਕਰ ਗਈ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਈ ਚਿਹਰੇ ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਫਰੇਮ ਵਿਚ ਅਚੇਤ ਹੀ ਜੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸਤ ਦਾ ਨਵਾਂ ਬਣਿਆ ਘਰ ਵੇਖਣ ਗਏ। ਵਿਨੋਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਉਹਦੀ ਪਤਨੀ ਵੰਦਨਾ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਚੰਗੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ। ਵਿਨੋਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਬੈਠਿਆ ਘਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ

ਪਿਲਾਉਣ ਤੇ ਵੰਦਨਾ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਦਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਸੋਚਿਆ, ਬੰਦਾ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੱਚੇ ਮੁੜ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਨੇ। ਉੱਪਰ ਛੱਤ ਤੇ ਵੰਦਨਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੇ ਗਮਲੇ ਸਜਾ ਰੱਖੇ ਸੀ। ਬਨੇਰੇ ਤੇ ਉਹਦੇ ਗਮਲੇ ਵੇਖਦਿਆਂ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂ ਪਈ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ... ਇੱਕ ਚਿਹਰਾ ਕੁਝ ਜਾਣਿਆ, ਕੁਝ ਨਾ ਜਾਣਿਆ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ। ਦਿਲ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦਾ ਰੁਲਿਆ ਪਰਛਾਵੇਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਸੀ।

ਡੱਬੀ ਵਰਗਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਮਕਾਨ ਸੀ ਉਹ, ਜਿਸ ਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਢੇਰ ਲਾਈ ਬੈਠੀ ਸੀ ਇੱਕ ਔਰਤ। ਕਿਸੇ ਨੇਤਾ ਦੇ ਚੋਣ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਂਗ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ ਉਸ ਦਾ ਜੂੜਾ, ਹਾਲੇ ਵੀ ਚੇਤਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਜੜ੍ਹ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮਨ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਬਣ ਗਈ। "ਕੌਣ ਹੈ ਉਹ?"

"ਉਹ, ਪੁੱਛੋ ਨਾ! ਬਸ ਇੱਕ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮੁਹੱਲਾ। ਗੰਦ ਪਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਏਸ ਨੇ। ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਏਥੇ, ਨੇੜੇ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਹੈ, ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਏਧਰ ਮਾਰਕਿਟ ਹੈ..।" ਵੰਦਨਾ ਮੁਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਪਰ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸਾਂ।

"ਪਰ, ਉਹ..! " ਮੇਰੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਸਵਾਲ ਬਣ ਗਈ।

"ਏਹ..? ਕੀ ਕਰੋਗੇ ਜਾਣ ਕੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਏਹਦਾ ਆਦਮੀ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ, ਦੋਸਤਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਫੜ-ਫੜ ਪੀਈ ਗਿਆ। ਜਦ ਕਰਜ਼ਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤਾਂ ਏਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉਤਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ...ਧੰਦਾ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਹ ਦੇਹ ਗਾਲ਼ਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਉਹ ਐਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਏਹਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਤੇ ਆਪ

ਏਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਹੁਣ ਦੇਖੋ ਇੱਕ ਆਉਂਦੈ, ਇੱਕ ਜਾਂਦੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ ਕਿ ਸੜੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਪਿੱਛੇ ਲੋਕ ਕਿਵੇਂ ਖੇਹ ਖਾਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਪਰਸੋਂ ਐਨੇ ਸੋਹਣੇ ਕਾਲਜੀਏਟ ਮੁੰਡੇ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਇਹਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲੇ।...ਐਹੋ ਜਿਹੀ 'ਤੇ ਤਾਂ ਥੁੱਕਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।" ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਵੰਦਨਾ ਦੇ ਥੁੱਕ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਲਈ ਨਫ਼ਰਤ ਘੁਲੀ ਪਈ ਸੀ। ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਕਿ ਔਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਔਰਤ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰ ਹੈ ਮਰਦ ਲਈ। ਵਰਤਿਆ, ਹੰਢਾਇਆ, ਭੋਗਿਆ, ਅੱਧੋਰਾਣਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਹੋਰ ਸਹੀ...ਹੋਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਸਹੀ..।

"ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਿੱਧਰੀ ਐ?" ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਬੋਲ ਪਈ।

" ਸਿੱਧਰੀ...?" ਵੰਦਨਾ ਹੱਸਣ ਲੱਗੀ। ਮੈਂ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਹੱਸ ਰਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ 'ਤੇ? ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਵੰਦਨਾ ਦਾ ਹਾਸਾ ਮੈਨੂੰ ਤੇਜ਼ਾਬ ਵਾਂਗ ਸਾੜ ਗਿਆ।

ਆਪਣੀ ਹਾਸੀ ਰੋਕਦੀ ਵੰਦਨਾ ਬੋਲੀ, " ਸਿੱਧਰੀ ਨਹੀਂ ਬਹੁਤ ਚਲਾਕ ਹੈ, ਉਹ। ਪੱਕੀ ਹਿਸਾਬਣ। ਪਰਸੋਂ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਆਇਆ, ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਪੈਸੇ ਘੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹੋਊ, ਫੇਰ ਏਹਨੇ ਉਹ ਲਾਹ-ਪਾਹ ਕਰੀ... ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੋਲਦੀ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ ਇਹਨੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਕਾਪੀ ਲਾ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਉਧਾਰ ਕਰਦੀ ਐ ਤਾਂ ਕਾਪੀ 'ਤੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ... ਏਹ ਤਾਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਾਰਡ ਹੁੰਦੈ, ਜਿਵੇਂ ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ...ਤੇ ਇਹਦਾ 'ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ'..।" ਕਹਿ ਕੇ ਵੰਦਨਾ ਹੱਸਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਅੱਥਰੂ ਆ ਗਏ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਭਰ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੱਥਰੂ ਮਸਾਂ ਰੋਕੇ। ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸ

ਸਕਦੀ ਕਿ ਦੇਹ ਦੀ ਖੇਹ ਕਰਵਾਉਣੀ ਕਿੰਨੀ ਔਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਹ ਨੂੰ ਪਰੋਸੀ ਹੋਈ ਥਾਲੀ ਵਾਂਗ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ....ਸੋਚਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਣਾ ਕੋਈ ਖੇਡ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੰਦਨਾ ਦਾ ਕਿਹਾ 'ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ' ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਦਾਇਰੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ।

ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਮੈਨੂੰ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋ ਗਈ। ਔਰਤ ਕਰੇ ਵੀ ਕੀ? ਪਹਿਲਾਂ ਪਤੀ ਨੇ ਧੋਖਾ ਦਿੱਤਾ। ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ, ਬਦਨਾਮੀ ਹੋ ਗਈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੁੜ ਕੇ ਉਸੇ ਦਲਦਲ ਵਿਚ ਗ਼ਰਬ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਢਿੱਡ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ। ਜੇ ਢਿੱਡ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲਤ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਦਾ ਆਦਮੀ। ਢਿੱਡ ਭਰਨਾ ਹੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਗਧੀਗੋੜ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਢਿੱਡ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਬਾਕੀ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਜਦੋਂ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਮੁੜ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਮਿਲੀ...ਮਿਲੀ ਨਹੀਂ, ਦਿਖੀ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਅਪਸੈਂਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਵੰਦਨਾ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਘਰ ਤਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ...ਜਿਹੜੇ ਉਹਦੇ ਪੈਸੇ ਦੱਬ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਹੜੇ ਉਹਦਾ ਮੁੱਲ ਤਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸੌ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ। ਉਹਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਨਾਲੀ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣਾ ਗੰਦ ਰੋੜ੍ਹ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਉਹਦਾ ਬਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਕਾਪੀ ਚੁੱਕੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਤੁਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ...ਤੇ ਹਰ ਘਰੋਂ ਉਹਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ, ਧੱਕੇ ਮਿਲਦੇ। ਕਮਰਿਆਂ 'ਚ ਕੀਤੇ ਕੁਕਰਮ ਚਿੱਟੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਕਿਸ ਨੇ ਕਬੂਲ ਕਰਨੇ ਸੀ? ਉਹ

ਕਮਲੀ ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ....ਕਮਲੀ ਜੁ ਸੀ।

ਦੋ ਸਾਲ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਨਾ ਦੇਖਿਆ। ਪਰ ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਜਾ ਰਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਟਰੱਕ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹੀ ਦਿਖੀ। ਡਰਾਈਵਰ ਉਹਨੂੰ ਛੇੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਭਾਵੇਂ ਸਕੂਟਰ 'ਤੇ ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਪਲ ਲੰਘ ਆਈ ਪਰ ਇਕ ਕਾਤਰ ' ਮੈਂ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਮੈਂ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਉਹਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਦਿਖਣੋਂ ਨਾ ਹਟ ਗਈ। ਉਹ ਮੈਲੇ ਪਾਟੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਈ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਏਸ ਗੱਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੜਪਾਇਆ ਮੈਂ ਡਰ ਗਈ ਸਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਜ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ 'ਚ ਘਿਰੀ ਵੇਖ ਕੇ। ਏਸ ਗੱਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੌਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਉਹ ਸਮਾਜ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ-ਧੀਆਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ...ਜਿੱਥੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ...ਐਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਔਰਤ...ਪਾਟੇ ਕੱਪੜੇ....ਕੋਈ ਥਾਂ-ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ...ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ...ਕੋਈ ਵਾਲੀ-ਵਾਰਸ ਨਹੀਂ ਉਹਦਾ। ਹਾਏ ਰੱਬਾ! ਉਸ ਪਾਗਲ ਔਰਤ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਜਾਗਦੀ ਹੋਈ ਇਹੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ, ਸੁੱਤੀ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸੇ ਦੇ ਸੁਪਨੇ...ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਅਲਫ਼-ਨੰਗੀ ਪਈ ਹੈ...ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮਰਦ ਕੀੜੀਆਂ ਬਣ ਕੇ, ਨਹੀਂ ਗਿਰਝਾਂ ਬਣ ਕੇ...ਨਹੀਂ, ਕੁੱਤੇ ਬਣ ਕੇ ...ਉਹਨੂੰ ਚੂੰਡ-ਚੂੰਡ ਕੇ ਖਾ ਰਹੇ ਨੇ...ਖਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ...ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਖਾ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ...ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜੀਭਾਂ ਫੇਰ ਰਹੇ ਨੇ....ਹੋਰ ਆ ਰਹੇ ਨੇ...ਖਾ ਰਹੇ ਨੇ....ਖਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ...ਚੀਕਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਉੱਠ ਪੈਂਦੀ ਹਾਂ।

ਇਹ ਪੁੱਛਦੇ ਨੇ "ਕੀ ਹੋਇਆ?" ਮੇਰੇ ਦੱਸਣ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਤੂੰ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਨ 'ਤੇ ਲਾ ਬਹਿੰਦੀ ਏ।', ਆਪਾਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਲਈ?" ਕੀ ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ? ਕਿਉਂ... ਕਿਉਂ.. ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ.... ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ

ਬਚਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ...। ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੈਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵੀ ਲੈ ਲਵਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਉਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਪਲ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੇਰੇ, ਮੇਰੇ ਸੁਪਨੇ, ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਆਖ਼ਰੀ ਵਾਰ ਜਦ ਮਿਲੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਹਾਲਤ ਦੱਸ ਹੀ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ। ਪਰ ਹੁਣ ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਚੁੱਕੀ ਕਾਪੀ ਮੈਨੂੰ ਨਾਸੂਰ ਵਾਂਗ ਚੁੱਭਦੀ ਹੈ। 'ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ' ...ਹੂੰ...ਉਹਦਾ ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਾਗਲ ਉਹ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰ ਪਾਉਂਦੀ। ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਬਕਾਏ ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰ ਪਾਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ ਲੈ ਕੇ ਘਰ-ਘਰ ਜਾਂਦੀ...ਤੇ ਹਰ ਹਵਸੀ ਆਸਾਮੀ ਨੂੰ ਗਲਮੇ ਨੂੰ ਤੋਂ ਧੂਹ ਲੈਂਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੌਂਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ....ਸਮਾਜ ਕੇ ਮੂਹਰੇ। ਪਰ...ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਉਹ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਉਹਦਾ ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ, ਪਰ ਮੈਂ ਸੱਚ ਆਖਦੀ ਹਾਂ...ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ...ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹਦਾ ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ... ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਨਾ ਦੇਈਓ... ਸੱਚਮੁੱਚ... ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਲਵਾਂਗੀ...।

ਜ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ –

ਦਫਤਰ ਤੋਂ ਆ ਕੇ, ਮੈਂ ਅਜੇ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਬੈਠਾ ਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਡੌਲੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ।

"ਓਏ, ਓਏ, ਕਿੰਨੇ ਮਾਰਿਆ ਮੇਰੀ ਧੀ ਨੂੰ ?" ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਲਾਰਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਡੈਡੀ, ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਸਕੂਟਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਸਿਸਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

"ਪਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਿਡੌਣੇ ਨੇ !" ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਿੱਚਕੀਆਂ ਉੱਚੀ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਉਸਨੇ ਤਰਲੇ ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੀ ਗੁੱਡੀ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਓ ਡੈਡੀ!"

"ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ?" ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਜਹੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ।

“ਪਿੰਕੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਗੁੱਡੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਗੁੱਡੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ, ਮੇਰੀ ਗੁੱਡੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹ ਲਈ...” ਡੌਲੀ ਨੇ ਹੌਕਾ ਭਰਦੇ ਹੋਏ ਦੱਸਿਆ, “ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ - ਦਾਜ 'ਚ ਸਕੂਟਰ ਦਿਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗੁੱਡੀ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿਆਂਗੀ ... ਮੇਰੀ ਗੁੱਡੀ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਓ ਡੈਡੀ ... ਸਾਨੂੰ ਸਕੂਟਰ ਲਿਆ ਦਿਓ ।”

ਡੌਲੀ ਦੀਆਂ ਸਿਸਕੀਆਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਿੱਚਕੀਆਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ।

– ਬਲਰਾਮ ਅਗਰਵਾਲ (ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ - ਮੀਤ ਅਨਮੋਲ)

ਗ਼ਜ਼ਲ – ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ

ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਲਾਮਤ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਰੱਖਾਂ ।
ਐ ਸ਼ਿਬਲੀ! ਤੇਰਿਆਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਮੈਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੂਰਜ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾੜ੍ਹਤਾ ਸੂਲੀ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਲਦੇ ਚਿਰਾਗਾਂ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਯਸ਼ੋਧਾ ਸਿਸਕਦੀ ਤੇ ਵਿਲਕਦਾ ਰਾਹੁਲ,
ਮੈਂ ਬਾਹਰੋਂ ਬੁੱਧ ਹੋਵਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਮੈਂ ਫੁੱਲਾਂ ਤਿਤਲੀਆਂ 'ਚੋਂ ਰੱਬ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਮਰ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਵਿਚ ਅਕੀਦਤ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਉਡੀਕੇ ਬਿਫਰਿਆ ਦਰਿਆ ਤੇ ਬਿਹਬਲ ਹੈ ਘੜਾ ਕੱਚਾ,
ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਵਲਗਣਾਂ ਦੇ ਸੰਗ ਮੁਹੱਬਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਮਹਿਕ ਉੱਠਿਆ ਹੈ ਮੇਰੇ ਮਨ 'ਚ ਇਕ ਗੁੰਚਾ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ,
ਹਵਾਵਾਂ ਤੋਂ ਛੁਪਾ ਕੇ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਉਹ ਹੱਸ ਪਈ -

ਉਹ ਉਦੋਂ ਹੱਸ ਪਈ
ਜਦੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਂਦੀਆਂ ਨੇ ।
ਗਰੀਬ ਪਿਉ ਨੇ
ਥੁੜਾਂ... ਮਜਬੂਰੀਆਂ...
ਲਾਚਾਰੀਆਂ ਸੰਗ
ਦੋ ਚਾਰ ਹੁੰਦੇ
ਸਿਰ ਤੇੜ ਕੇਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬਾਅਦ
ਲੱਭ ਹੀ ਲਿਆ
ਰਾਣੀ ਧੀ ਲਈ
"ਇੱਕ ਯੋਗ ਵਰ"

—
ਡੋਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ
ਉਹ ਹੱਸ ਪਈ
ਅਚਾਨਕ
ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ .. ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਧ
ਬਾਬਲ ਸਿਰੋਂ
ਪਰਬਤਾਂ ਦਾ ਭਾਰ
ਲੱਥਦੇ ਤੱਕ .. ਸੋਚ...
ਉਹ ਉਦੋਂ ਹੱਸ ਪਈ
ਜਦੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਂਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸੋਹੀ

ਮੂਰਖ

ਇਕ ਵਾਰੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਤੰਗ ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ
ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਥੋਂ ਇਕ ਸਮੇਂ ਇਕ ਹੀ
ਵਿਅਕਤੀ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਕੁਲ ਅਠਾਰਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਸਨ। ਹੇਠਲਾ ਵਿਅਕਤੀ,
ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਪਰਲਾ
ਵਿਅਕਤੀ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ ਹੀ ਉਤਰਿਆ ਸੀ।

ਸਲੀਕਾ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ
ਵਾਲਾ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨ
ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਲੰਘਣ ਦਿੰਦਾ।

ਹੇਠਲੇ ਨੇ ਉਪਰਲੇ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ
ਰਸਤਾ ਛੱਡ ਦੇਵੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਪਰਲੇ ਨੇ ਘਮੰਡ ਨਾਲ
ਕਿਹਾ: ਮੈਂ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਵਾਲਾ, ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ
ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਪਰਲੇ ਨੂੰ ਥੱਲੇ
ਉਤਰ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ, ਅਖੀਰਲੀ ਪੌੜੀ
ਦੇ ਕੋਲ ਸੁੰਗੜ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਉਪਰਲਾ ਲੰਘਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਹੇਠਲੇ ਨੇ
ਕਿਹਾ: ਮੈਂ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

— ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ

ਮੁੱਲਾ ਨਸਰੂਦੀਨ ਦਾ ਕਿੱਸਾ

ਮੁੱਲਾ ਨਸਰੂਦੀਨ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਜ਼ੂਰ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।"

ਸੇਠ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿਉਂ ? ਅਜਿਹੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ?"

ਮੁੱਲਾ "ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।"

ਸੇਠ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਪਾਗਲ ਇੰਨਸਾਨ ! ਕਿਹੋ ਜਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਏਂ ? ਨਸਰੂਦੀਨ, ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ, ਤਿਜੋਰੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਸੌਂਪ ਰੱਖੀਆਂ ਨੇ, ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ ? ਹੋਰ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਯਕੀਨ ਚਾਹੀਦਾ ਤੈਨੂੰ ?"

ਮੁੱਲਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੁਰਾ ਨਾ ਮੰਨਿਓ ਹਜ਼ੂਰ, ਪਰ ਇੰਨਾ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਚਾਬੀ ਤਿਜੋਰੀ ਨੂੰ ਲੱਗਦੀ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ।"

Photo © Dennis Jarvis

ਅੰਕਲ ਜੀ —

ਸਿਆਟਲ (ਅਮਰੀਕਾ) ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਮੇਲ ਇਕ ਅੰਕਲ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਨਟਿੰਕਟਨ ਤੋਂ ਕਾਰ ਵਿਚ ਤੁਰੇ ਸਨ ਤੇ ਐਰੀਜ਼ੋਨਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਿਧਰ ਜਾਣਾ। ਮੇਰਾ ਸਫਰ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਪੰਜ ਸਤ ਕਿਲੋ ਕਪੜੇ, ਕੈਮਰਾ ਤੇ ਤਿੰਨ ਥਾਂ ਤੇ ਰੱਖੇ ਥੋੜੇ ਥੋੜੇ ਪੈਸੇ। ਜਿੱਧਰ ਨੂੰ ਚਾਹੇ ਸੁੱਕੇ ਪੱਤੇ ਨੂੰ ਹਵਾ ਲੈ ਜਾਏ, ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਅੰਕਲ ਜੀ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਕਾਰ ਕੋਈ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਸੀ। ਏ ਸੀ ਪੱਕਾ ਬੰਦ ਸੀ। ਜੀ ਪੀ ਐਸ ਵਾਲਾ ਰਖਨਾ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਨਕਸ਼ਾ ਲਿਆਉਣਾ ਅੰਕਲ ਜੀ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਏ ਸਨ। ਫੋਨ ਰੱਖਣ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਨ ਅੰਕਲ ਜੀ। ਉਤੋਂ ਬੈਠਦੇ ਹੀ ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹ ਤਾ, 'ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਪਤਾ, ਐਵੇਂ ਨਾ ਰਾਹ ਦੱਸੀ ਜਾਈਂ, ਫੋਨ ਵੀ ਨਾ ਕਰੀਂ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਲਈਂ, ਤੈਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਰਾਹਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਉਂ'। ਲਓ ਜੀ ਚਾਲੇ ਪੈ ਗਏ। ਛੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਆਪਾਂ ਇੱਥੇ (ਪੋਰਟਲੈਂਡ ਸ਼ਹਿਰ) ਇਕ ਜਾਣੂ ਦੇ ਘਰ ਰਾਤ ਕੱਟਦੇ ਹਾਂ। 'ਹੁਣ ਅੰਕਲ ਜੀ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਗੂਗਲ ਚੱਲ ਪਿਆ ਤੇ ਕਦੇ ਐਸ ਗਲੀ ਤੇ ਕਦੇ ਔਸ ਗਲੀ, ਕਦੇ ਮੁੜ ਕੇ ਫੇਰ ਉਸੇ ਥਾਂ, ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਬਸ ਅੱਗੇ ਘਰ ਆ ਗੇਰੂਆ ਜਿਹਾ, ਆਇਆ ਸੀ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਪੰਜ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ।' ਅੰਕਲ ਜੀ ਕਾਰ ਚੋਂ ਉੱਤਰੇ ਤੇ ਸਿਧੀ ਬੈੱਲ ਖੜਕਾਤੀ। ਏਧਰ ਮੈਂ ਸੋਚੀ ਜਾਵਾਂ, ਬਈ ਅਮਰੀਕਾ 'ਚ ਤਾਂ ਲੋਕ ਚੌਥੇ ਸਾਲ ਘਰ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ ਆ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੁਣ। ਅੰਕਲ ਜੀ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਾਨ ਕੱਢ ਲਿਆ, ਬਾਕੀ ਪਿਆ ਰਹਿਣ ਦੇ।' ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਸੋਚੀ ਜਾਵਾਂ, ਜਨਮੇਜਾ ਸਿਹਾਂ ਅੱਜ ਪਿਆ ਤੇਰਾ ਵਾਅ ਅਸਲੀ ਮਾਡਰਨ ਫਕੀਰ ਨਾਲ।'

ਪੇਰਟਲੈਂਡ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਸਵਖਤੇ ਹੀ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅੰਕਲ ਜੀ ਦਿੱਲੀ/ਕਰਨਾਲ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਕੋਈ ਵੱਡੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਸਨ, ਪਰ ਮਨ ਉਕਤਾਅ ਗਿਆ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ ਕਨੇਡਾ ਆ ਗਏ, ਇੱਥੇ ਕਿਸੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਰ ਸਾਲ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਮੈਡੀਟੇਸ਼ਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਪੁੱਛਣਾ ਵਾਜਬ ਸਮਝਿਆ। ਬਸ ਏਨਾ ਕੁ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇੱਕਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਕੌਣ ਹੈ? ਖੈਰ ਰਾਸਤੇ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਅਸੀਂ ਦੁਪਹਿਰੇ ਜਿਹੇ ਰੋਜ਼ਵਿਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਸਾਡਾ ਦੂਜਾ ਪੜਾਅ ਸੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਘਰ ਵੀ ਲੱਭਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਘਰ ਲੱਭ ਲਈਏ? ਕਹਿੰਦੇ, 'ਨਹੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਾਂ ਵਾਲਕੈਨੋ ਦੇਖਣ ਜਾਣਾ ਹੈ।' ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੱਡੀ 80 ਮੀਲ ਲੰਬੇ ਪਹਾੜੀ ਰਸਤੇ ਵੱਲ ਹਕ ਲਈ। ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਰਫ ਆ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਐਨ ਵਾਲਕੈਨੋ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਬਰਫ ਦਾ ਤੁਫਾਨ ਆ ਗਿਆ। ਮਸੀਂ ਕਾਰ ਮੋੜੀ ਤੇ ਵਾਪਸ ਚੱਲ ਪਏ। ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਰੁੱਕ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਸਫੈਦੇ ਵਰਗੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਹਰ ਰੁੱਖ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਫੁੱਲੇ ਪੇਟ ਵਰਗਾ ਉਭਾਰ ਸੀ, ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਸਨੂੰ 'ਪਰੈਗਨੈਂਟ ਟਰੀ ਫੋਰੈਸਟ' ਯਾਨੀ, 'ਗੱਭਣ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਜੰਗਲ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਮਾਲ ਦੀ ਨਾ ਭੁੱਲਣ ਯੋਗ ਥਾਂ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਆਮ ਭਾਰਤੀ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਅੰਕਲ ਜੀ ਵਰਗੇ ਯੋਗੀ ਹੀ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਵਰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਾਣੂ ਬੰਦੇ ਦਾ ਘਰ ਲੱਭਾ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਅਗੇ ਸੁਣੋ।

ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਬਰਫ ਤੇ ਪ੍ਰੈਗਨੈਂਟ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਤੋਂ ਚਾਲੇ ਪਾਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਮਹੌਲ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਨਿਵਾਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨਦੀ ਦੇ ਤੇ ਲੰਮੇ ਹਰੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੇ ਰੂਹ ਨਸ਼ਿਆ ਦਿਤੀ। ਅਸੀਂ ਰਾਹ ਵਿਚ

ਕਈ ਵਾਰੀ ਰੁਕੇ। ਰਸਤੇ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦੀ। ਕਰਦੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਾਨੂੰ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਘਰ ਹਾਈਵੇ ਦੇ ਪਾਰ ਸੀ ਤੇ ਦੁਕਾਨ ਹਾਈਵੇ ਦੇ ਏਧਰਲੇ ਪਾਸੇ' ਅੰਕਲ ਜੀ ਨੇ ਅਨੁਮਾਨ ਜਿਹਾ ਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ। ਕੋਈ ਪੰਜ ਕੁ ਗਲੀਆਂ ਘੁੰਮਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕਾਰ ਹਾਈਵੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੈ ਗਏ। ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰ ਇਕ ਗੈਸ ਸਟੇਸ਼ਨ (ਪਟਰੋਲ ਪੰਪ) ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ 'ਮੈਂ ਉਤਰ ਕੇ ਦੇਖਦਾਂ'। ਉਹਨਾਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਕਾਰ ਚ ਬੈਠਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਘੁਮਾਅ ਕਿ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। 'ਵੇਅਰ ਇਜ਼ ਅਜੀਤ?' ਉਹਨਾਂ ਉੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ। 'ਉਹ ਤਾਂ ਘਰੇ ਚਲਾ ਗਿਆ' ਜਵਾਬ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸੀ। 'ਓ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਫੋਨ ਨਕਰ ਤੇ ਦੱਸ ਕਿ ਅੰਕਲ ਮੇਅ ਆਏ ਹਨ'। ਫੋਨ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋ ਗਈ, ਰਸਤਾ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਇਕ ਚੌਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੇ ਸੱਜੇ ਮੁੜਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਹ ਕੀ? ਜਿਉਂ ਹੀ ਪਹਿਲਾ ਮੋੜ ਕੱਟਿਆ ਅਸੀਂ ਸਿੱਧੇ ਕਬਰਸਤਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਕਜੜ ਲੱਗੇ ਨਾ ਤੇ ਬਸ ਹੱਸੀ ਜਾਈਏ ਕਿ, ਨਾ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸਾਡਾ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਆਪੇ ਚੱਲ ਕਿ ਵੀ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ 'ਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੁੜਨਾ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਥੋੜਾ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਸੜਕ ਦਾ ਮੋੜ ਹੀ ਏਨਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸੀ ਕਿ ਬਦੇ ਬਦੀ ਮੁੜ ਗਏ। ਚਲੇ, ਅੱਗੇ ਅਜੀਤ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਕਲ ਜੀ ਨੇ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਦੋ ਲਾ ਲਏ ਤੇ ਮੈਂ ਸੈਵਨ ਅੱਪ ਨੂੰ ਨਿੰਬੂ ਦਾ ਤੜਕਾ ਲਵਾ ਲਿਆ।

ਰੋਜ਼ ਵਿਲੇ ਵਿਖੇ ਭਰਪੂਰ ਨੀਂਦ ਲੈਣ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਸੈਕਰਾਮੈਂਟੋ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਮੈਨੂੰ ਇੰਦਰਜੀਤ ਥਰੀਕੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਅੰਕਲ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਮੁਤਾਬਕ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰ ਚ ਮਿਲਣਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵੱਡੀ ਹਾਈਵੇ ਨੂੰ

ਛੱਡ ਕੇ ਲੋਕਲ ਸੜਕ ਫੜ੍ਹ ਲਈ। ਇਹ ਸੀ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਇਕਹਿਰੀ ਪਰ ਇਹ ਬਾਗਾਂ ਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਲੱਗੀਆਂ ਅਮਰੂਦਾ ਦੀਆਂ ਰੇਹੜੀਆਂ ਵਾਗ ਰਾਹ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਲੋਕਲ ਤਾਜ਼ੇ ਫਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਜਾਈਆਂ ਰੇਹੜੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੁਝ ਫਲ ਲਏ ਤੇ ਕੈਲੀ-ਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਲਿਆ। ਇਹ ਸੁਆਦ ਦਾ ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਖਾ ਕੇ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਾਂਗ ਹੀ ਝੋਨੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਲਈ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਭਰੇ ਖੇਤ ਵੇਖੇ। ਇਥੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਛੋਟੇ ਜਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਦਵਾਈ ਤੇ ਖਾਦ ਚ ਲਿਪਟੇ ਬੀਜ ਨੂੰ ਸਟੇਨ ਗੰਨ ਵਾਂਗ ਬੀੜ ਬੰਨ ਕੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੀਨ ਵੀ ਅਦਭੁੱਤ ਸੀ। ਯੂਬਾ ਸਿਟੀ ਕੋਲ 20-20 ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਬੋਗਨਵਿਲੀਆ ਦੇ ਪੌਦੇ ਵੇਖੇ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਫੋਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕੇਸ਼ਨ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਧਰ ਅੰਕਲ ਜੀ ਦਾ ਜੀ.ਪੀ.ਐਸ. ਖੋਤਾ ਖਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਤਕਰੀਬਨ 100 ਮੀਲ ਕਾਰ ਫਾਲਤੂ ਚੱਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਅੰਕਲ ਜੀ ਦਾ ਅੱਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭ ਰਿਹਾ। ਉੱਤੇ ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਤੂੰ ਕਿਤੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਿਰਾ ਲੱਗਾ, ਤੈਨੂੰ ਦੱਸੂੰ।' ਹੁਣ ਮੈਂ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਹੋ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮਾਨਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਨਾਲ ਕੈਮਰੇ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਕਲ ਜੀ ਕਈ ਪਾਸੇ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਸੜਕ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਦੋ ਕੂ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਪੰਪ ਤੇ ਕਾਰ ਪਾਰਕ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਸੱਦ ਲਾ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ, ਮੇਰਾ ਟਿਕਾਣਾ ਆ ਗਿਆ।' ਮੈਂ ਕਿਹਾ 'ਪਤਾ ਕਰਲੋ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਦਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲੋ।' 'ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਰਾਤ ਇੱਥੇ ਰੁੱਖ ਥੱਲੇ ਵੀ ਕੱਢ ਲੈਣੀ ਆ।' ਅੰਕਲ ਜੀ 'ਚੋਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਫ਼ਕਰ ਰੂਹ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਗਰੇਵਾਲ ਨੂੰ ਉਸ ਗੁਆਚੀ ਸੜਕ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ, 'ਉਹ ਸੜਕ? ਉਹ ਤਾਂ ਕਦੋਂ ਦੀ ਪੁੱਟ ਕਿ ਨਵਾਂ ਹਾਈਵੇ ਬਣ ਚੁੱਕਾ' ਮੈਂ ਭਾਵੇਂ ਅੰਕਲ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਜੀ.ਪੀ.ਐਸ. ਦੀ ਖੈਰ ਮੰਗਦਾ ਰਿਹਾ।

• ਜਨਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ

ਕੁਝ ਕਹੇ ਕਿਤਾਬ : ਪ੍ਰਭਜੋਤ 'ਸੋਹੀ'

ਅੰਤਸ - ਇਕ ਅੰਤਰ ਝਾਤ —

ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤੂਆਂ 'ਚ ਸਾਹ ਪਾ ਦੇਣੇ ਕਵੀ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਘਾਹ ਦੀ ਤਿੜ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਅਵਾਰਾ ਬੱਦਲ ਨੂੰ ਤੱਕ ਆਤਮ ਵਿਭੋਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਵੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਧਾਰਨ ਤੂਤ ਦੀ ਟਹਿਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸੋਹਲ ਛਿੰਦੀ ਮੁਟਿਆਰ ਤੱਕ ਲੈਣ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਕਵੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਲਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਵੀ

ਜਦ ਸ਼ਾਇਰ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਕਾਨੀ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਅਮਲ ਹਰ ਵਕਤ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਹਿਰਦਾ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਖਿਣ 'ਚ ਅਟਕ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਾਇਨਾਤੀ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕੋ ਪੰਕਤੀ 'ਚ ਸਮੇਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਔਟਮ ਆਰਟ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੀ ਝੀਲ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੇ ਤਰਦੇ ਪੁਸ਼ਪ ਵਰਗੀ ਨਿਹਾਇਤ ਈ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਿਤਾਬ 'ਅੰਤਸ' ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ। ਸਾਡੇ ਮਹਿਬੂਬ ਸ਼ਾਇਰ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਖਦੇਵ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਸਬਰ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਸੋਹਣੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ' । ਦਰਅਸਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਲਈ ਪਾਠਕ/ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਉਸ ਕੈਫੀਅਤ (state of mind) ਤੱਕ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਰਤੇ ਨੇ ਉਹ ਕ੍ਰਿਤ ਸਿਰਜੀ ਹੈ। ਅੰਤਸ ਵਰਗੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਤਦ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਨੰਦ 'ਚ ਡੋਬਾ ਦੇ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਹੋ ਕੇ ਸਮਰਪਣ ਭਾਵ ਨਾਲ ਪੜਦੇ ਹੋ... ਜੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤਿਤਲੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਸਮੇਸੇ ਖਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਅਣਭਿੱਜ ਰਹਿ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ ।

ਰੰਗ ਸੁਰੰਗੀ
ਤਿਤਲੀ ਉਡਦੀ
ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਆਈ
ਦੱਸੋ ਭਲਾ
ਆਕੇ ਉਸ ਨੇ
ਫੇਰ ਕੀ ਕੀਤਾ
ਪਾਰੀ ਕੀਤੀ?

ਫੁੱਲ ਪੱਤੀਆਂ ਤੇ
ਕਿ ਬਾਗ 'ਚ ਘੁੰਮੀ?
ਨਹੀਂ ਅੰਮਾਂ
ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ
ਫੇਰ ਉਹਨੇ ਸਮੇਸਾ ਖਾਧਾ..।

ਅੰਤਹੀਣ ਦੌੜ 'ਚ ਫਸਿਆ ਮਨੁੱਖ ਸਵੈ ਸਿਰਜੀਆਂ
ਵੱਲਗਣਾਂ 'ਚ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅਹਿਮ ਨੂੰ
ਪਲੇਸਦਾ, ਦੁਲਾਰਦਾ ਤੇ ਵੱਡਾ ਕਰਦਾ ਆਪਣਿਆਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ
ਦੂਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੇੜ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਮ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਤਰਾਂ
ਦੇ ਅਯਾਮ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਪੈਂਡਾ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ
ਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਪੈਂਡਾ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦੀ ਦੂਰੀ ਖ਼ਤਮ
ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਹੈ... ਗੱਲ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼... ਪਹਿਲੇ
ਕਦਮ ਦੀ ਹੈ...

ਦੂਰੀ ਅੰਤਹੀਣ
ਪੈਂਡਾ ਦੇ ਕੰਧਾਂ ਦਾ
ਗੱਲ ਪੈਂਡੇ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ
ਮਸਲਾ ਦੂਰੀ ਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ
ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਬਾਤ ਕੌਣ ਪਾਵੇ...

ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨਾਲ
ਜੋੜਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ
ਖਿਆਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦੀ ਹੈ... ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਗੇ
ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਦਿਨ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਦੇ ਰਾਤਾਂ 'ਚ ਘਿਰਿਆ
ਵੀ ਹੈ ਸੁਖਦੇਵ ਲਈ ਕਾਲੀ ਰਾਤ 'ਰੱਬ ਦਾ ਝੱਗਾ' ਹੈ ।

ਗੱਲ ਸੁਣ
ਰਾਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ?
ਕਾਲਾ ਝੱਗਾ ਰੱਬ ਦਾ
ਤੇ ਤਾਰੇ?
ਝੱਗੇ ਵਿੱਚ ਮੋਰੀਆਂ?
ਹਾਂ
ਤੇ ਸੁਣ
ਲੋਅ ਜੁ ਫੁੱਟਦੀ
ਰੱਬ ਦੇ ਦਿਲ ਚੋਂ
ਝੱਗੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ
ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਜਾਂਦੀ...

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਧੀਆ ਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ
ਪੜ੍ਹ/ਤੱਕ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ/ਦੇਖਣ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ। ਵਧੀਆ ਕਾਵਿ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਭੰਨ ਤੋੜ ਕਰਦਾ

ਹੈ... ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੁਆਟਣੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ... ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਤੁਸੀਂ
ਬਣੇ ਬਣਾਏ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦੀ ਵਾੜ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ
ਤੋਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗਦੇ ਹੋ। ਵਧੀਆ ਰਚਨਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਨਿਰਾ
ਸੁਆਦ ਈ ਛੱਡ ਜੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਸੁਆਲ ਵੀ ਛੱਡ ਕੇ
ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੱਲ ਸੁਣ ਲੜੀ ਅਧੀਨ ਸੁਖਦੇਵ ਮਠਾੜੂ ਦੀ
ਨਜ਼ਮ 'ਭਾਰ' ਦੇਖਣਾ -

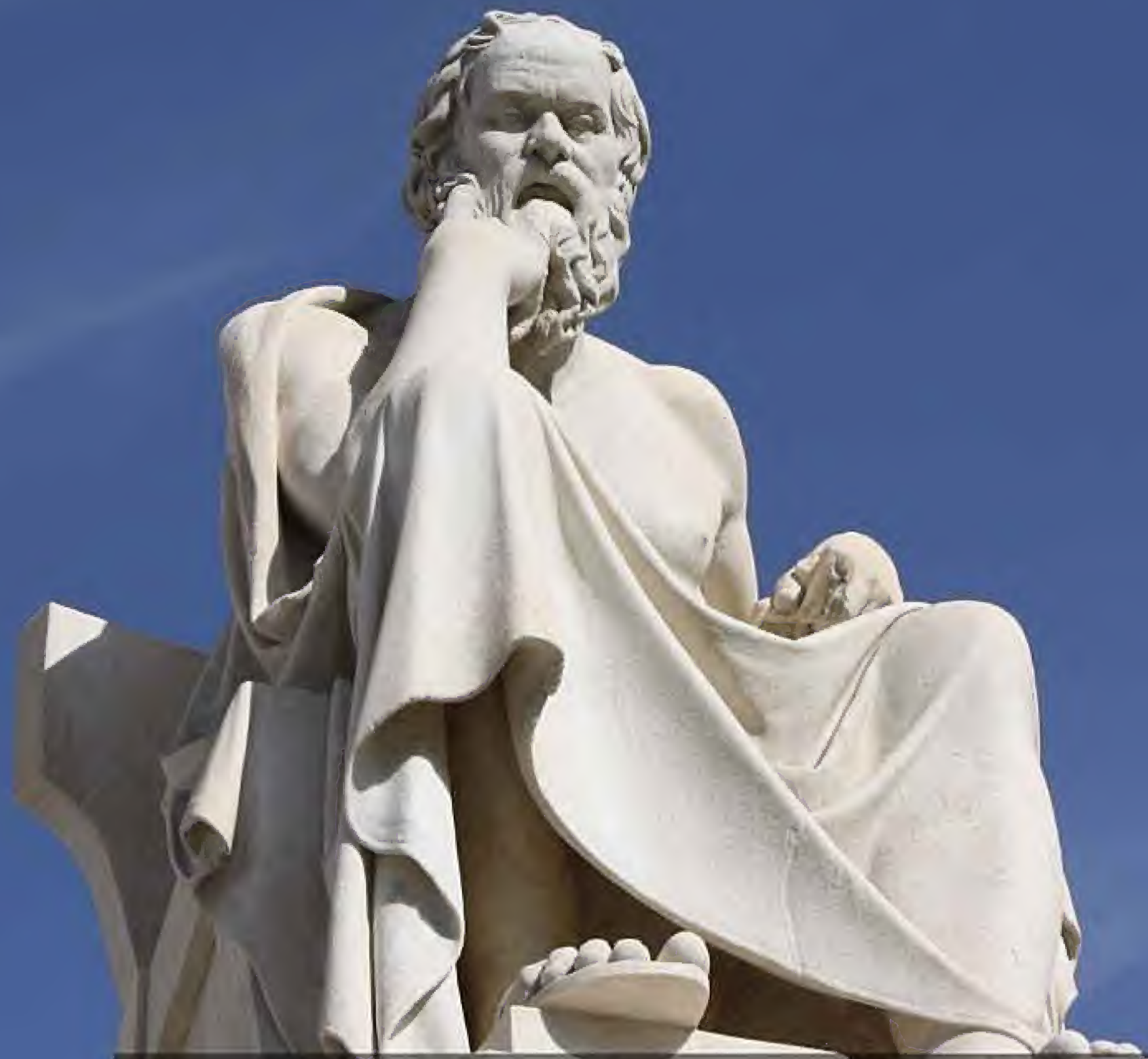
ਗੱਲ ਸੁਣ
ਸੇਬ ਇੰਨਾਂ ਸੁਰਖ ਕਿਵੇਂ
ਤੇ ਅੰਬਰ ਇੰਨਾਂ ਨੀਲਾ ਕਿਉਂ?
ਧਰਤੀ ਇੰਨੀ ਹਰੀ ਕਿਵੇਂ
ਤੇ ਸੂਰਜ ਇੰਨਾ ਰੌਸ਼ਨ ਕਿਉਂ?
ਤੂੰ ਦੱਸ ਮੈਨੂੰ
ਪਤਣੀ ਇੰਨਾਂ ਪਤਲਾ ਕਿਵੇਂ
ਤੇ ਦੁੱਖ ਇੰਨਾਂ ਭਾਰਾ ਕਿਉਂ?

ਅਸੀਂ ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ 'ਚ ਘਿਰੇ
ਭੋਗਵਾਦੀ ਅਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਮੁਫਤ ਵਿੱਚ
ਉਪਲੱਭਤ ਕੁਦਰਤੀ ਦਾਤਾਂ ਦਾ ਰੱਜ ਕੇ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।
ਹਵਾ ਬੇਸ਼ਰਤ ਵੱਗ ਰਹੀ ਹੈ ... ਧੁੱਪ ਮਾਨਣ ਲਈ ਕਿਸੇ
ਲਾਈਸੈਂਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ... ਫੁੱਲ ਕਲੀਆਂ, ਭੌਰੇ,

ਤਿਤਲੀਆਂ, ਝਰਨੇ ਨਦੀਆਂ, ਪੰਖੂ ਪਹਾੜ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਨਜ਼ਾਰਾ
ਲਈ ਸਾਡੇ ਦਰਾਂ ਤੇ ਖੜੇ ਨੇ ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ 'ਪੜਾਈਆਂ'
ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਅੱਖ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਤੱਕਦੇ।
ਸੁਖਦੇਵ ਹਾਲੀ ਕੱਚੀ ਪਹਿਲੀ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ

ਉਸ ਅੰਬਰ
ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾਂ
ਜੀਹਦੇ ਹੇਠ ਮੈਂ ਰਹਿਨਾਂ
ਉਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ
ਦੁਲਾਰ ਕਰਦਾਂ
ਜੀਹਦੀ ਗੋਦ 'ਚ ਬਹਿਨਾਂ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਜੇ
ਕੱਚੀ ਪਹਿਲੀ 'ਚ ਪੜਦਾਂ!!

ਆਖਰ 'ਚ ਇਹੀ ਕਿ ਜਦ ਸਵੈ ਦਾ ਆਖਰੀ ਪੱਤਾ ਵੀ
ਕਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੂਹ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਤੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ
ਮਹਿਕਦਾਰ ਪੁੱਸ਼ਪ ਖਿੜ ਉਠਦੇ ਹਨ ... ਸਾਜ਼ ਦੀ
ਗੈਰਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਸੁਰਤਾਲ ਗੂੰਜਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ... ਪੈਰ ਪੈਰ
ਤੇ ਕਰਿਸ਼ਮੇ ਵਾਪਰਦੇ ਨੇ ਅਤੇ 'ਅੰਤਸ' ਖਿੜ ਉਠਦਾ ਹੈ।
ਸੁਖਦੇਵ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਇਸ ਖੂਬਸੂਰਤ ਮੁਜੱਸਮੇਂ ਨੂੰ
ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਜਗਤ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ... ਯਾਤਰਾ
ਜਾਰੀ ਰਹੇ ... ਅਮੀਨ ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਟ੍ਰਿਪਲ ਫਿੱਲਟਰ ਟੈਸਟ

ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦਾ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਤੇ ਬੋਲਿਆ, ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ, ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਦੇ ਬਾਰੇ 'ਚ ਕੀ ਸੁਣਿਆ ?

"ਜ਼ਰਾ ਰੁਕੋ" ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੇ ਕੁਝ ਦੱਸਣ 'ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਟੈਸਟ ਪਾਸ ਕਰੋ, ਇਸਨੂੰ ਟ੍ਰਿਪਲ ਫਿੱਲਟਰ ਟੈਸਟ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।"

"ਟ੍ਰਿਪਲ ਫਿੱਲਟਰ ਟੈਸਟ ?" ਉਸਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ

"ਹਾਂ, ਸਹੀ ਸੁਣਿਆ ਤੁਸੀਂ ।" ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਬੋਲਣਾ ਜ਼ਾਰੀ ਰੱਖਿਆ,

"ਇਸ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਦੱਸੋ, ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲਈਏ ਅਤੇ ਜੇ ਕੁਝ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ ਉਸਨੂੰ ਫਿਲਟਰ ਕਰ ਲਈਏ । ਟ੍ਰਿਪਲ ਫਿਲਟਰ ਟੈਸਟ ਨਾਲ ।"

"ਪਹਿਲਾ ਫਿਲਟਰ ਹੈ 'ਸੱਚ' ।"

"ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ ਉਹ ਸੱਚ ਹੈ ?"

"ਨਹੀਂ" ਆਦਮੀਂ ਬੋਲਿਆ, " ਦਰਅਸਲ ਮੈਂ ਇਹ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਅਤੇ..."

"ਠੀਕ ਹੈ" ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਝੂਠ । ਚਲੋ ਹੁਣ ਦੂਸਰਾ ਫਿਲਟਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, 'ਚੰਗਿਆਈ' ਦਾ ਫਿਲਟਰ । ਇਹ ਕਿ ਜੇ ਗੱਲ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਬਾਰੇ ਕਹਿਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਕੀ ਉਹ ਕੁਝ ਚੰਗੀ ਹੈ ?"

"ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ" ਉਹ ਆਦਮੀਂ ਬੋਲਿਆ । ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਬੁਰਾ ਦੱਸਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਹੈ ।"

"ਚਲੋ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਅਜੇ ਆਖਰੀ ਫਿਲਟਰ ਬਾਕੀ ਹੈ 'ਉਪਯੋਗਤਾ' ਦਾ ।

"ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਬਾਰੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ ?" ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ।

"ਹਮ.. ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ।" ਉਹ ਆਦਮੀਂ ਬੋਲਿਆ ।

ਸੁਕਰਾਤ - "ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ, ਕਿਸੇ ਉਪਯੋਗ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ 'ਚ ਰੁਝ ਗਏ ।

ਗਜ਼ਲ / ਮੰਗਲ ਮਦਾਨ

ਅੰਬਰ ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।
ਚੰਨ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

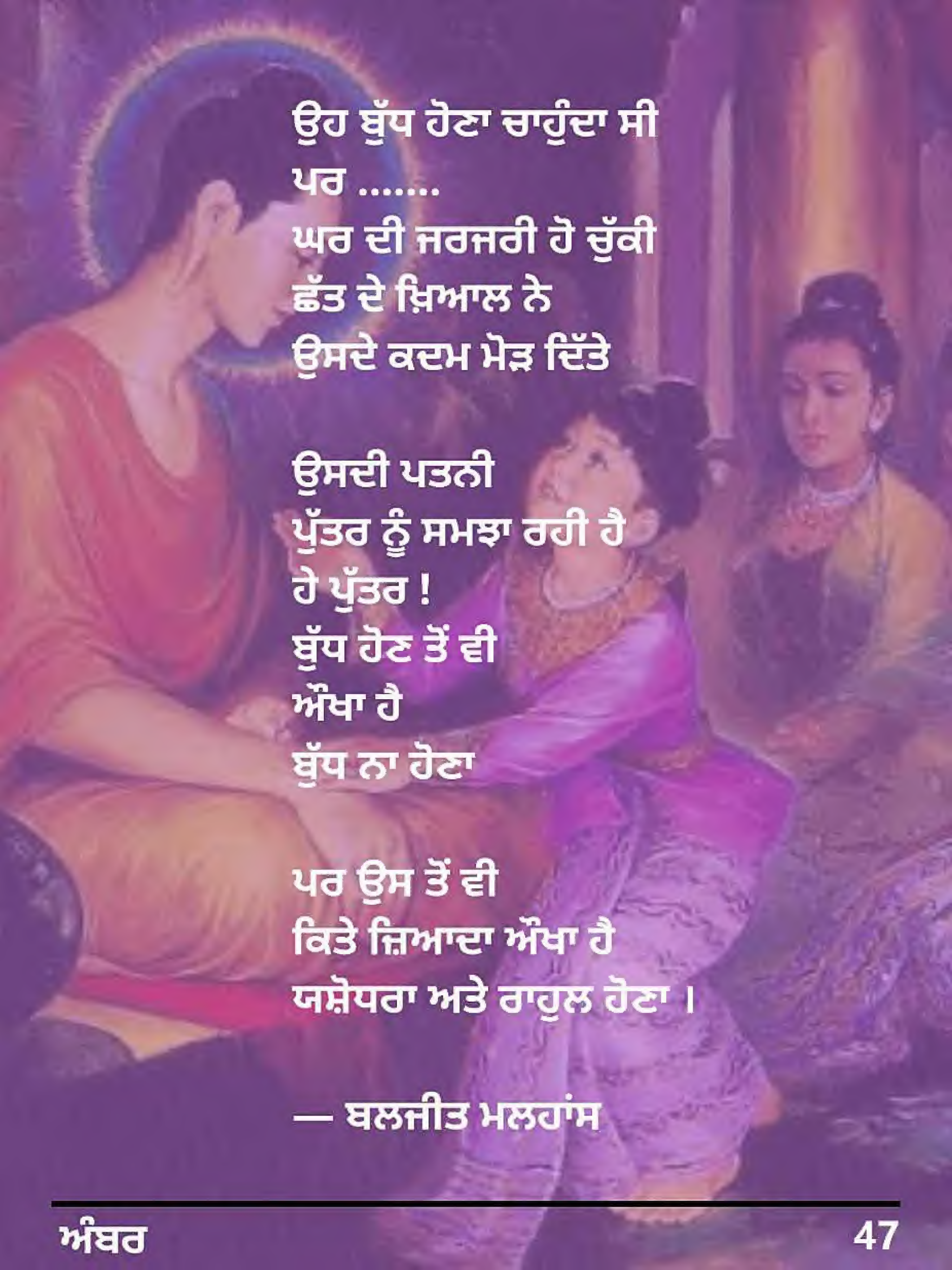
ਤੇਰੀ ਫੋਟੋ ਤੇ ਖਤ ਕਰਕੇ ਲੀਰੋ ਲੀਰ,
ਰੋਂਦਾ ਦਿਲ ਦਾ ਬਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

ਲਿਖ ਬੈਠਾ ਕੀ ਹਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦਾ ਮੈਂ,
ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਬੇਹਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਾ ਜੀਵਨ ਦਾ,
ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਟਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

ਤੇਰੇ ਗ਼ਮ ਨੇ ਦਰ ਖੜਕਾਇਆ ਸ਼ਾਮ ਢਲੇ,
ਮੰਗਲ ਮਾਲੋਂ ਮਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

ਉਹ ਬੁੱਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ
ਪਰ

ਘਰ ਦੀ ਜਰਜਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ
ਛੱਤ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੇ
ਉਸਦੇ ਕਦਮ ਮੋੜ ਦਿੱਤੇ

ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ
ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਹੀ ਹੈ
ਹੇ ਪੁੱਤਰ !
ਬੁੱਧ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵੀ
ਔਖਾ ਹੈ
ਬੁੱਧ ਨਾ ਹੋਣਾ

ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ
ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਔਖਾ ਹੈ
ਯਸ਼ੋਧਰਾ ਅਤੇ ਰਾਹੁਲ ਹੋਣਾ ।

— ਬਲਜੀਤ ਮਲਹਾਂਸ

ਮੌਨ ਦੀ... ਬਾਬਾ... ਦਾਰਾ / ਸੁਖਜੀਤ

"ਮੈਂ ਬੋਲੂੰਗਾ...ਬੋਲੂੰ ਮੈਂ...ਬੋਲੂੰਗਾ..." ਬੋਲਦਾ-ਬੋਲਦਾ ਉਹ ਤੇਜ਼ ਤੇ ਉੱਚੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ। ਫੇਰ ਅਚਾਨਕ "ਮੌਨ ਦੀ...ਬਾਬਾ ਦਾਰਾਅ" ਚਿਲਾਉਂਦਾ। 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ' ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ ਪਰ ਅਖੀਰਲਾ 'ਦਾਰਾਅ' ਓਸ ਨੇ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਮਕਾਅ ਕੇ ਏਨੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਹੂਕ ਨਾਲ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਾਲਜੇ 'ਚੋਂ ਰੁੱਗ ਭਰਿਆ ਗਿਆ। ਅੰਦਰ ਧੂਹ ਪਈ ਕਿਤੇ।

ਉਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਉਹਨੂੰ ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਵੀ ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਦਾ ਪੇਸ਼ੈਂਟ ਬਣਿਆ ਸਾਂ ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ, ਅਜੀਬ ਮਨੋਦਸ਼ਾ ਸੀ ਮੇਰੀ। ਡਾ. ਏਹਨੂੰ ਮਨੋਰੋਗ ਆਖਦੈ। ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖਦਿਆਂ ਜੇ ਸੀਨ 'ਚ ਪਰਾਉਂਠੇ ਪੱਕਦੇ ਵੇਖਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ਬੂ ਵੀ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ ਐ, ਮੂਲੀ ਵਾਲੇ ਪਰਾਉਂਠੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਮੂਲੀਆਂ ਦੀ, ਆਲੂ ਜਾਂ ਗੋਭੀ ਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਰਵੀਂ ਮਹਿਕ ਆਉਂਦੀ ਐ। ਮੱਛੀ ਮਾਰਕੀਟ ਦਿਖਾਉਣ ਤਾਂ ਚੈਨਲ ਬਦਲ ਦੇਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਮਰੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਸੜਹਾਂਦ ਮੇਰਾ ਪਿੱਛਾ ਨਈਂ ਛੱਡਦੀ। ਕਿਸੇ ਐਡ 'ਚ ਮਾਡਲ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਨਹਾਉਂਦੀ ਐ, ਓਸੇ ਸਾਬਣ ਦੀ ਸਮੈੱਲ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ ਪਰ ਜੇਰ ਲਾਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਨਈਂ ਆਉਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੋ ਗੰਧ ਆਉਂਦੀ ਐ, ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਦੇ ਜਿਸਮ ਦੀ। ਬੀਵੀ ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਨਹਾਵੇ, ਉਹਦੇ ਜਿਸਮ ਦੀ ਗੰਧ ਸਾਬਣ ਦੀ ਸਮੈੱਲ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੰਦੀ ਐ।

"ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਭੋਗਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਭੋਗ ਨਾ ਸਕਿਆ ਏਸ ਕਰਕੇ ਤੇਰੀ ਸੁੰਘਣ ਸ਼ਕਤੀ 'ਐਕਸਟਰਾ ਸੈਂਸੇਟਿਵ' ਹੋ ਗਈ ਐ, ਏਹ...ਨਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੋਗ ਐ।" ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 'ਚ ਔਖਾ ਜਿਹਾ ਨਾਂ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੱਸਦਾ ਕਿ ਭੋਗਣ ਦੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਮੇਰੇ

ਬਾਪ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡੀ। ਤੀਮੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤਕ, ਪੀਣ-ਖਾਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਨਣ ਤਕ ਐਨਾ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਾਦੇ-ਪੜਦਾਦੇ ਦੀ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ। ਏਹ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਲੱਛਣ ਵੇਖ ਮੇਰੇ ਦਾਦੇ ਨੇ ਭਲੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਜਿਹੜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਲਵਾ ਦਿੱਤੀ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦੈ। ਪਰ ਐਨਾ ਕੁਝ ਭੋਗਣ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਓ ਮੇਰਾ ਵੀ ਮਨੋਰੋਗੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ-ਕਈ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਫੜਿਆ ਵੀ ਉਹ ਰੁਕਦਾ ਨਾ, 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ-ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਬੋਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਭੱਜਦਾ ਜਾਂਦਾ, ਭੱਜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਬੋਲਦਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਲਕੋਂਦਾ ਬਚਾਉਂਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ 'ਚ ਵੱਜਦੀ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ ਡਾਕਟਰ ਉਹਦਾ ਇਲਾਜ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਤੇ ਅਖੀਰ ਸਮਾਧ ਵਾਲੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਬਲਦੇ ਸਿਵੇ 'ਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਆਪਣੇਆਪ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਲਿਆ, ਜਿਉਂਦੇ-ਜੀਅ ਮੱਚ ਕੇ। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਏਹ ਸਮਾਧ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਰ ਐ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਸਿੱਧ-ਪੁਰਸ਼ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਏਥੇ ਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧ ਬਣੀ ਹੋਈ ਐ। ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਜਾੜ ਪਏ ਏਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਏਹ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਚਾਨਕ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਥੋਂ। ਉੱਚੇ-ਲੰਮੇ, ਜੁਆਨ-ਜਹਾਨ, ਰੱਜ ਕੇ ਸੋਹਣੇ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਵਾਂਗੂੰ, "ਰੂਪ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।" ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਖਦਾ, "ਰੂਪ ਨਹੀਂ, ਨੂਰ ਸੀ ਰੱਬ ਦਾ ਨੂਰ, ਉਹ ਬੜੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ।" ਪਰ ਲੋਕ ਏਹ ਵੀ ਘੁਸਰ-ਮੁਸਰ ਕਰਦੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬਾਪ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਕਹਿੰਦੈ, "ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਇਥੇ ਛੱਡਿਆ ਸੀ, ਰਾਤ-ਬਰਾਤੇ।"

ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਸਮਾਧ 'ਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਚਿਖਾ ਚਿਣੀ ਗਈ ਸੀ। ਢਾਈ ਮਣ ਤਾਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਪਾਈ ਗਈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਿੱਕ-ਸੁੱਕ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਪੀਪੇ ਸੁੱਧ ਦੇਸੀ ਘਿਉ ਦੇ ਉੱਲਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਬੜਾ 'ਕੱਠ ਸੀ, ਲੋਕ ਭਜਨ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੇ ਅਜੇ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਕੜੀ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ

ਕਿਥੋਂ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ-ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਆਖਦਾ ਮੇਰਾ ਬਾਪ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਇਆ ਤੇ ਚਿਖਾ 'ਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀਆਂ, "ਅਖੇ ਛਾਲ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੀ ਓਹ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਜਿਸਮ ਨਾਲ ਲਿਪਟ ਗਿਆ, ਮੁੜ ਨਈਂ ਹਿੱਲਿਆ।" "ਓਹਦੇ ਛਾਲ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਜਾਗ ਪਈ ਤੇ ਓਹ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਚਿਖਾ 'ਤੇ ਨਾਚ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।"

"ਮਾਤਾ ਜੀ ਜਰੀਰ ਨੂੰ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸਾਫ਼ ਸੁਣਦੀਆਂ ਸਨ। ਆਂਹਦੇ ਸਨ-ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਦੇਹ ਅਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਐ ਪਾਪੀਆ, ਭਿੱਟ ਦਿੱਤੀ ਐ ਕਲੰਕੀਆ...।"

ਜਿੰਨੇ ਮੂੰਹ ਓਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ, ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲਦਾ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗਦਾ, ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਮਾਂ-ਪੁੱਤ ਵੀ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੋਂ ਕੰਨੀਂ ਕਤਰਾਉਂਦੇ। ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀਆਂ ਅਸੀਂ ਏਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸੀਏ। ਅਸੀਂ ਇੰਜ ਹੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅੰਦਰ ਖੇਰੂ ਪਾਉਣੋਂ ਨਾ ਹਟੀਆਂ। ਤੇ ਜਦੋਂ ਬਾਪ ਦਾ ਬੋਲਿਆ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਮਨ 'ਚ ਗੂੰਜਦਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਮੱਧਮ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗਦਾ ਕੀ ਐ ਏਹ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ?' ਜੀਹਨੇ ਮੇਰੇ ਪਿਉ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਗ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਥੇਰਾ ਮੱਥਾ ਮਾਰਿਆ, ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ। ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਖੁਦ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਵਾਂਗੂੰ ਮਨੋਰੋਗੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਆ ਕੇ ਵੀ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ, ਅਣਸਰਦੇ। ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਮੋੜਦਾ। ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਠੀਕ ਐ।" ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੁੜੀ ਸੋਹਣੀ ਐ, ਸਿਆਣੀ ਐ, ਸਰਕਾਰੀ ਟੀਚਰ ਐ, ਪਛਾਣ ਵਾਲੀ ਐ...।"

"ਠੀਕ ਐ ਮਾਂ।" ਪਰ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਮਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮੈਂ ਟਾਲ ਜਾਂਦਾ। ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਖਾਤਿਆਂ 'ਚ ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖਾ

ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਪਵੇ। ਬੀਵੀ ਸੈਰ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਰਾਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੰਬੀ ਸੈਰ ਕਰਦਾ। ਬਾਜ਼ਾਰੋਂ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ ਲਿਆਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਚਿੜ੍ਹ ਹੈ ਮੈਨੂੰ, ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ, ਸਹਿ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਾਂ ਤੇ ਬੀਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ, "ਓਹ ਕਹਿੰਦੇ ਏਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉੱਲੂ ਮਾਰ ਕੇ ਖਵਾਇਐ।" ਮਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਕੋਲ ਗਈ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ ਪਰ ਬੀਵੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਿਹਾ, "ਠੀਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਓਹ, ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉੱਲੂਆਂ ਵਾਂਗ ਜਾਗਦੇ ਨੇ ਤੇ ਦਿਨ..."।

ਬੀਵੀ ਦੀ ਭੈਣ ਆਈ ਸੀ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ, ਪਤੀ ਅਤੇ ਬੇਟੇ ਨਾਲ। ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਸੀਨ ਵਿਚ ਆਮਲੇਟ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਜਲੂਣ ਹੋਣ ਲੱਗੀ, "ਤੁਆਨੂੰ ਵੀ ਆ ਰਹੀ ਐ ਸਮੈੱਲ?" ਓਹ ਹੈਰਾਨੀ ਜਹੀ ਨਾਲ ਸੁੰਘਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਬੀਵੀ ਤੁਰੰਤ ਬੋਲੀ, "ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਸਮੈੱਲ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਤੁਸੀਂ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖੋ ਚੁੱਪਚਾਪ।"

ਕੱਲ੍ਹ ਏਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਨਵੀਂ ਨੂੰ ਵੈਨਕੂਵਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਕਦੇ ਨਿਕਲੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੱਲਾਂ..."। "ਵਾਹਟ, ਅੰਕਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਗਏ ਵੈਨਕੂਵਰ?" ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਆਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੇਟਾ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਬੀਵੀ ਝੂਠ ਕਿਉਂ ਬੋਲ ਰਹੀ ਐ। ਠੀਕ ਐ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੈ।

"ਅੰਕਲ ਨੂੰ ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਪਤੈ..."। ਨਵੀਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਬੀਵੀ ਝੱਟ ਬੋਲ ਉੱਠੀ, "ਪਤੈ ਸੁਆਹ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਤੇ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖ-ਦੇਖ ਦਿਮਾਗ਼ ਖ਼ਰਾਬ ਕਰ ਲਿਆਏ ਏਹਨਾਂ ਆਪਣਾ..."।

"ਕਿਤਾਬਾਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਐਂ।" ਮਾਂ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਐਨੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਸਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ।

"ਮੈਂ ਏਹਨਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਬੀ ਜੀ, ਪੜ੍ਹਾਉਨੀ ਆਂ। ਥੋਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ

ਕਿਹੈ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦਖਾ ਲੀਏ ਹਰ ਆਏ-ਗਏ ਤੋਂ ਤਮਾਸ਼ਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ
 ਨੇ...।" ਓਹਤੋਂ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਮਨ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸਦਾ।
 ਓਦੋਂ ਆਏ ਸਾਂ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ, ਕੈਨੇਡਾ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ।
 ਸਾਇਕੈਟਰਿਸਟ ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ, ਬੜੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ ਮੇਰੀ ਉਹਨੇ। ਬੜੇ
 ਸੁਆਲ ਕੀਤੇ ਮੈਨੂੰ, ਨਿੱਠ ਕੇ, ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਮੈਨੂੰ, ਠਰ੍ਹਮੇ ਨਾਲ
 ਸੁਣਿਆ। ਏਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਓਹ ਪੇਸ਼ੈਂਟ ਉੱਤੇ ਕੈਮਰਾ
 ਫਿੱਟ ਕਰਕੇ ਰੱਖਦੈ। ਪੇਸ਼ੈਂਟ ਨਾਲ ਆਏ ਜੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਦੈ,
 ਸਭ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਘੋਖਦੈ, ਕਾਹਲਾ ਪੈਂਦੈ, ਧੀਰਜ ਰੱਖਦੈ, ਕੋਈ ਖੁਦ ਨੂੰ ਤੇ
 ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦੈ? ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੇ ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਦਾ ਭਰਮ
 ਤੋੜਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਡਬਲ ਐਮ.ਏ. ਤੇ ਬੀ.ਐਡ. ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰਦੀ
 ਤੇ ਮੇਰਾ ਬੀ.ਏ. ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੀ।

ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਨੇ ਦੂਜੀ ਬੈਠਕ 'ਚ ਕਿਹਾ, "ਦੇਖੋ ਮੈਡਮ ਡਿਗਰੀਆਂ ਲੈਣ ਨੂੰ
 ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਈਂ ਕਹਿੰਦੇ, ਡਿਗਰੀਆਂ ਲੈਣਾਂ ਤਾਂ 'ਵਾਰਮ ਅੱਪ' ਹੋਣਾ ਹੁੰਦੈ,
 ਪੜ੍ਹਾਈ ਏਦੂੰ ਬਾਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਐ।" ਬੀਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ
 ਸਮਝਾਇਆ, "ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ 'ਡਰੈੱਸ ਅੱਪ' ਹੁੰਨੇ ਆਂ,
 ਬੂਟ-ਜੁਰਾਬਾਂ ਕੱਸ ਕੇ, 'ਨੀ ਕੈਪ', ਨਿੱਕਰ, ਟੀ-ਸ਼ਰਟ, ਪਹਿਨ ਕੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚ
 ਉਤਰਦੇ ਆਂ, ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਏਹ ਸਾਰੀ ਤਿਆਰੀ ਬੀ.ਏ., ਐਮ.ਏ.
 ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲੈਣ ਵਾਂਗ ਐ, ਜਿਵੇਂ ਅਸਲੀ ਖੇਡ ਡਰੈੱਸ-ਅੱਪ ਤੇ ਵਾਰਮ-ਅੱਪ
 ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਐ, ਓਵੇਂ ਅਸਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ
 ਡਿਗਰੀਆਂ-ਡਿਪਲੋਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਐ..।" ਉਹ ਕੁਝ ਚਿਰ
 ਰੁਕਿਆ, ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ
 ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਖੇਡ ਵਿਚ ਕੁੜਤੇ-ਪਜਾਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁੱਦ ਪਏ,
 ਏਹ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਖੇਡਣ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਰਹਿੰਦੈ ਕਿ
 ਨਹੀਂ ਏਹਨੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਠੱਪੇ ਵਾਲੀ ਡਰੈੱਸ ਨਹੀਂ ਪਾਈ... 'ਵਾਚ' ਕੀਤੈ
 ਮੈਂ। ਇਸਦੇ ਗਿਆਨ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਦੈ ਮੇਰਾ ਪਰ...।" ਡਾ. ਸਾਹਬ ਨੇ

ਠੰਢਾ ਸਾਹ ਭਰਿਆ, "ਪਰ ਇਸ ਉੱਪਰ ਕਿਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਠੱਪਾ ਨਈਂ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ..."।"

ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੇਗਾ ਪਰ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਉਲਟ ਪਾਸਿਓਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਦੇਖ ਔਖੀ ਹੋ ਕੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਜਿਹੇ ਕੱਢਦੀ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ, "ਬੰਦੇ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਹੇ ਹੁੰਦੇ ਐ, ਬੁੱਧੂ।" ਛਿੱਥਾ ਜਿਹਾ ਪੈਂਦਿਆਂ ਡਾਕਟਰ ਵਲ ਵੇਖ ਮੈਂ ਕੱਚਾ ਜਿਹਾ ਹਾਸਾ ਹੱਸਿਆ ਸਾਂ। ਮਨੋਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਰਥ ਵੀ ਸਹਿਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਇੰਜ ਵੇਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, "ਤੂੰ ਏਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟੀ ਜਾਨੈ ਯਾਰ।" ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਸੰਭਲ ਗਿਆ, ਮੁਸਕਰਾਇਆ, ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਹੱਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪਾਂ ਸਭ ਠੀਕ ਕਰ ਲਾਂਗੇ। ਡਾਕਟਰ ਮਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ, ਬੀਵੀ ਦੇ ਮਗਰ। ਉਹ ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਬੋਲੀ, "ਨਾ ਉਹਨੇ ਇਲਾਜ ਥੋਡਾ ਕਰਨਾ ਕਿ ਮੇਰਾ?"

"ਹੁਣ ਤਾਂ ਏਦਾਂ ਈ ਹੁੰਦੇ ਮੈਡਮ, ਸਕੂਲ 'ਚ ਦਾਖ਼ਲ ਬੱਚੇ ਨੇ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਐ।" ਮੈਂ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਹਨੇ 'ਹੂੰਅ' ਕਹਿ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਇੰਜ ਵੇਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ, "ਬੁੱਧੂ, ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਥੇ ਲੈ ਜਾਂਦੈ।"

"ਬੋਲੂੰਗਾ...ਮੈਂ ਬੋਲੂੰਗਾ...ਮੌਨ ਦੀ... ਬਾਬਾ... ਦਾਰਾਅ..." ਅਚਾਨਕ ਗੂੰਜੇ ਏਹਨਾਂ ਬੋਲਾਂ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਡਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਝ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਆਈ ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੱਚ ਕੇ 'ਦਾਰਾਅ' ਉਚਾਰਿਆ। ਸੱਚੀ ਅੰਦਰੋਂ ਰੁੱਗ ਭਰਿਆ ਗਿਆ। ਬੀਵੀ ਮੇਰੀ ਵੀ ਤ੍ਰਹਿ ਕੇ ਓਧਰ ਵੇਖਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਵੀਹ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਗੋਰਾ ਨਿਛੋਹ, ਸੂਹੀ ਭਾਹ ਮਾਰਦਾ ਚਿਹਰਾ, ਮੋਟੀਆਂ-ਮੋਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਠੋਡੀ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਛੱਲੇ ਸੋਨੇ ਰੰਗੇ, ਏਸ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨ ਮੁੱਛਾਂ, ਭਾਰਾ ਪਰ ਢਿਲਕ ਕੇ ਮੱਥੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਆਇਆ ਜੂੜਾ, ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗਲ 'ਚ ਪਿਆ

ਪਰਨਾ। ਬੇਹੱਦ ਭੋਲਾ ਤੇ ਪਿਆਰਾ ਜਿਹਾ ਮੁੰਡਾ 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ ਦਾਰਾਅ' ਬੋਲਦਾ ਮੇਰੇ ਵਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਕਟੱਕ। ਮੈਂ ਕੰਬ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਉਹਨੂੰ ਕਈ ਜਣਿਆਂ ਨੇ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਓਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਓਹ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ, ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਬੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਜੀਅ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਏਥੋਂ ਨੱਸ ਜਾਵਾਂ ਪਰ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਥਾਏ ਗੱਡੇ ਗਏ। ਓਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਪਤਾ ਨਈਂ ਕੀ ਸੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਉਹਦੇ ਵਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ ਇਕਟੱਕ। ਅਚਾਨਕ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਛੁਡਾਇਆ ਤੇ 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ ਦਾਰਾਅ' ਆਖਦਾ ਮੈਨੂੰ ਚੁੰਬੜ ਗਿਆ। ਬੀਵੀ ਡਰ ਕੇ ਡਾਕਟਰ-ਡਾਕਟਰ, ਬੀ ਜੀ-ਬੀ ਜੀ ਚਿਲਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਮੈਂ ਏਨਾ ਘਾਬਰ ਗਿਆ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੀ ਕਰਾਂ। ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਡਰਿਆ ਬੱਚਾ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ ਜਾਂ ਹਨੂਮਾਨ ਚਾਲੀਸਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਵੇ, ਇਕਦਮ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ, ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਨਿਕਲਣ ਲੱਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਪਿੱਛੋਂ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਕਿ ਓਹ 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ ਦਾਰਾ' ਤੇ ਮੈਂ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਬੋਲਦੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ। ਸਾਰੇ ਮਰੀਜ਼ ਦਹਿਲ ਗਏ ਸਨ। ਉਹਦੇ ਘਰ ਦੇ 'ਬਸ ਤਾਰਿਆ, ਬਸ ਕਰ ਤਾਰੇ' ਆਖਦੇ ਉਹਨੂੰ ਮੇਰੇ ਗਲੋਂ ਧਰੂਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਬ-ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਬ ਕਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾਂ ਮੇਰੀ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦੀ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਚੌਪਈ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ। ਡਾ. ਸਾਹਬ ਕੰਪਾਊਡਰ ਤੇ ਨਰਸਾਂ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਤੇ ਟੀਕੇ ਭਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਉੱਚੀ, ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਹਸਪਤਾਲ 'ਚ ਕੁਰਲਾਹਟ ਮੱਚਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਅਖੀਰ ਸਾਨੂੰ ਕੂਕਦਿਆਂ-ਕੁਰਲਾਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਰਲ ਕੇ ਬੈਂਡਾਂ 'ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਟੀਕੇ ਲੱਗਦਿਆਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਸਰੀਰ ਹੌਲਾ-ਫੁੱਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਚੰਗਾ - ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। "...ਮਿਲਾ ਕੇ ਲਾਏ ਏਹ ਦੋਏ ਟੀਕੇ ਤਾਂ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਸਿੱਟ ਲੈਂਦੇ ਆ।" ਕੰਪੋਡਰ ਨੇ ਟੀਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਏ ਸਨ।

ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਾਪ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬੇ-ਸੁਰਤ ਹੁੰਦੇ-ਹੁੰਦੇ ਇਕ ਓਪਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, "ਏਹ ਮੁੰਡਾ ਕੌਣ ਐ ਬੀਬੀ? ਆਹ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਏਹ ਤਾਂ ਖਾਰੇ ਵਾਲਾ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ..." ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੁਝ ਸੁਣਾਂ, ਪਰ ਚੇਤਨਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਈ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਸੁਰਤ ਆਈ ਤਾਂ ਦਿਨ ਛਿਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਈਂ ਕਿੰਨੀ ਲੰਮੀ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਜਾਗਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਬੀਵੀ ਘਰ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਲਈ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਹੁਣ ਬਹੁਤੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਸਰੀਰ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਡਰਦੀ-ਡਰਦੀ ਮਿਲੀ, ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਜਹੇ ਨਾਲ। ਉਹਨੇ ਦੱਸਿਆ, "ਮਨਜੀਤ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਐ।" ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਮੇਰੇ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਬੀਵੀ ਇਕਦਮ ਉੱਠ ਖੜੀ ਹੋਈ। ਚੁੰਨੀ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਹੱਥ ਜੋੜੇ। ਓਦੋਂ ਹੀ ਮਾਂ ਅੰਦਰ ਆਈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, "ਤੁਸੀਂ ਆ ਜਾਓ, ਓਧਰ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲਓ।" ਮੇਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨੂੰ ਕਈ ਜਰਬਾਂ ਆਈਆਂ। ਏਹ ਹੋ ਕੀ ਰਿਹੈ? ਅਖੀਰ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਘੁਸਰ-ਮੁਸਰ 'ਚ ਮੈਨੂੰ ਸੱਸ ਦੇ ਬੋਲ ਸੁਣੇ, "ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਭੈਣ ਜੀ ਸੁਖਰਾਜ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਈਂ ਲੱਭਦੀ। ਝਾਕਣੀ ਵੀ ਭਾਈਆ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਵਾਲੀ। ਤੇਰ ਵੀ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਓਹੀ।"

ਉਹ ਮੇਰਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਰਹੀ ਸੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ।

"ਓਹ ਥੋਡੀ।" ਮੈਂ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ ਏਹ ਤਾਂ ਏਹ ਸਮਝੀ ਬੈਠੀਆਂ ਨੇ ਬਈ ਮੇਰੇ 'ਚ ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਵੜ ਗਿਐ, ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ। ਮੇਰਾ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੱਸਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕੀਤਾ, ਫੇਰ ਏਹ ਸੋਚ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਕਿ ਸੱਸ ਕਹੂ, "ਦੇਖ ਲੈ ਭੈਣ ਜੀ ਏਹੇ ਸੁਖਰਾਜ ਦਾ ਹਾਸਾ ਤਾਂ ਉੱਕਾ ਈ ਨਹੀਂ, ਏਹੇ ਤਾਂ ਭਾਈਆ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਹੱਸਦਾ।" ਜੀਅ 'ਚ ਤਾਂ ਏਹ ਵੀ ਆਇਆ ਕਿ

ਏਹਨੂੰ ਪੁੱਛਾਂ ਬਈ ਤੂੰ ਕਦੋਂ ਦੇਖਿਐ ਭਾਈਆ? ਓਹੋ ਬਾਪ ਮੇਰਾ, ਵਿਆਹ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਵੇ 'ਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਮੱਚ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੱਚਣ ਲਈ। ਪਰ ਪੁੱਛਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੈਂ। ਖਬਰਨੀ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਏਹ ਹਾਲ ਐ? ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅੱਗੇ ਵੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਗਤੀ ਕਰਾ ਚੁੱਕੇ ਆਂ, ਹੁਣ ਫੇਰ ਦੁਬਾਰਾ ਕਿਉਂ? ਇਸ ਵਾਰ ਸੱਸ ਕਿਸੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੰਡਤ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਆਈ ਸੀ।

ਨਾਲ ਬੀਵੀ ਤੇ ਸੱਸ ਵੀ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਪਿਹੋਵੇ ਨੂੰ। ਰਾਹ 'ਚ ਮੈਂ ਸੱਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਈ ਲਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਬੋਲੀ, "ਲੈ ਹੈਂਅ, ਤੈਨੂੰ ਕੁੜੀ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਐ, ਸਾਡਾ ਘਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੂਆ ਸੀ..." ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਉਹ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਦੇਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਚੱਕਰ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੱਕਰ ਤਾਂ ਪਾਂਡੇ ਨੇ ਵੀ ਲਿਆ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਉਹਨੇ ਚੰਗੀ ਬਿੱਕ ਲਾਹੀ ਸਾਡੀ। ਐਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦੇ ਐਨੇ ਪੈਸੇ, ਐਨੀਆਂ ਗਊਆਂ ਦੇ ਐਨੇ, ਐਨੇ ਪਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ-ਕੀ ਦੇ ਕਿੰਨੇ? ਉਂਜ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੁੜੀਆਂ ਨੇ ਘਰੋਂ ਤੁਰਦਿਆਂ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ। ਸੱਸ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ, "ਭਾਈਆ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਆਹ ਪਸੰਦ ਸੀ, ਐਹੋ ਜਹੀ ਜੁੱਤੀ, ਐਦਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ, ਓਦਾਂ ਦਾ ਖਾਣ-ਪਾਣ..." ਸਣੇ ਸੁੱਕੇ-ਸੀਦੇ ਦੇ ਸਭ ਕੁਝ ਲਿਆ ਸੀ ਨਾਲ..।

ਪਿਹੋਵੇ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਵੱਧ ਅਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਓਥੇ ਵੀ ਜਦੋਂ ਪੰਡਤ ਗਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਮੰਤਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਮੈਂ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਉਲਟ ਮੰਤਰ ਦਾ ਅਰਥ ਪੁੱਛ ਬੈਠਾ ਸਾਂ। ਪੰਡਤ ਕੌੜਾ-ਕੌੜਾ ਝਾਕਿਆ ਸੀ, ਮਾਂ ਨੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਮਨ 'ਚ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੰਤਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਾਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ? ਜਾਂ ਮੰਤਰ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ 'ਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਏਹ ਸੋਚ ਕੇ ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੀਟ-ਸ਼ਰਾਬ ਪਸੰਦ ਸੀ, ਫੇਰ ਓਹਦੀ ਗਤੀ ਦਾਲ ਸਬਜ਼ੀ ਜਾਂ ਖੀਰ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਹੋਜੂ? ਮਾਂ ਦੱਸਦੀ

ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਜੇ ਘਰ 'ਚ ਉਹਦੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਾ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਥਾਲੀ ਵਗਾਹ ਕੇ ਕੌਲੇ ਨਾਲ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦਿੰਦਾ, "ਮੈਂ ਡੰਗਰ ਆਂ, ਜੇਹੜਾ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਖਾਵਾਂ...?"

ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਬੜਾ ਈ ਸੋਹਣਾ ਜਿਹਾ ਮੁੰਡਾ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਹੜਾ 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ' ਕਹਿੰਦਾ-ਕਹਿੰਦਾ 'ਦਾਰਾ' ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਚਿੰਬੜਿਆ ਸੀ। ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੰਬਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਉਹਦੀ ਚੀਕ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਆਵਾਜ਼ ਯਾਦ ਆਈ, ਜੀਹਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਏਹ ਤਾਂ ਖਾਰੇ ਵਾਲਾ ਜਰੀਰ ਸਿਹੁੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਓਸ ਮੁੰਡੇ ਤਾਰੇ ਦਾ ਬਾਬਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਸਪਤਾਲੋਂ ਤਾਰੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈ ਕੇ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਨਹਿਰ ਦੀ ਪਟੜੀ ਪਾ ਲਿਆ। ਅੱਧ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ, ਨਹਿਰ ਭਰ ਕੇ ਵਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਦੇ ਰੁੱਖ ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ। ਰੁੜੇ ਜਾਂਦੇ ਨਾਰੀਅਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਮੁਸਕਰਾ ਪਿਆ ਸਾਂ। ਨਹਿਰੋਂ ਮੀਲ ਕੁ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਤਾਰੇ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਐ। ਤਾਰਾ ਸੱਚੀਓਂ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੈ, ਭੋਲਾ ਚਿਹਰਾ, ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਤਰਲਾ ਜਿਹਾ, ਪਤਾ ਨਈਂ ਕਾਹਦੇ ਲਈ। ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਚ ਕੁਝ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਕਰ ਜਾਂਦੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਰਾ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਡਾਕਟਰ ਟੀਕਾ ਲਾ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਦੇ ਦੱਸੇ ਟੀਕੇ ਹੁਣ ਉਹ ਘਰੇ ਈ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ 'ਚੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਹੁਣ ਉਹ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਗਲਖਾਨੇ ਛੱਡਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਏਥੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣੇ ਪੈਂਦੇ ਨੇ। ਮੇਰੀ ਕੁੰਡਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਏਹਦੇ ਉਤੇ ਪਿਤਰੀ-ਰਿਣ ਐ, ਏਹਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਪਾਪ ਕੀਤੈ, ਜੀਹਦਾ ਫਲ ਏਹ ਭੁਗਤ ਰਿਹੈ। ਓਦੋਂ ਮੈਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਹੱਸਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੱਚ ਹੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦੈ। ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ 'ਡਿਸਟਰਬ' ਸਾਂ, ਬੇਹੱਦ ਦੁਖੀ। ਹੁਣ ਨਾ ਪਾਣੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਨਾ

ਦਰਖਤ। ਰਹਿ-ਰਹਿ ਕੇ ਤਾਰੇ ਤੇ ਦਾਰੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ। ਤਾਰਾ ਏਸ ਘਰ ਦਾ ਦੋਹਤੈ। ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਪਿਓ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਮਾਂ ਦੀ ਓਥੇ ਨਿਭੀ ਨਾ, ਓਹ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੇਕੀਂ ਆ ਬੈਠੀ। ਓਧਰ ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਦੀ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜਣੇਪੇ ਵੇਲੇ ਮਰ ਗਈ, ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਕਲਕੱਤੇ ਵਲ ਟਰੱਕਾਂ 'ਤੇ ਗਿਆ ਘੱਟ-ਵੱਧ ਈ ਮੁੜਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹਦੀ ਉੱਕਾ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਨਾਹਰਾ ਦੋਹਤੇ ਨੂੰ ਆਵਦੇ ਕੋਲ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਦਾਰਾ ਰੱਖਿਆ। ਤਾਰਾ ਤੇ ਦਾਰਾ, ਦੋਹੇਂ ਹਾਣੀ, 'ਕੱਠੇ ਖੇਡ ਕੇ ਵੱਡੇ ਹੋਏ। 'ਕੱਠੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਲੱਗੇ, 'ਕੱਠੇ ਪੰਜਵੀਂ ਕਰਕੇ ਹਟੇ। ਤਾਰੇ ਦੀ ਬੀਬੀ ਫਰਕ ਨਾ ਕਰਦੀ, ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਤਾਰੇ ਵਰਗਾ ਸਮਝਦੀ। ਬਾਬੇ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਓਹਲਾ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਉਹ ਜਦੋਂ ਦਾ...ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਿਆ ਸੀ, ਕੱਟੜ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਂਜ ਜਵਾਨੀ ਪਹਿਰੇ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਵੀ ਬਥੇਰੇ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਾਏ ਸਨ। ਕੋਤਰ-ਕੋਤਰ ਸੌ ਚਿੜਾ ਪਾ ਕੇ ਦਾਰੂ ਕੱਢਦਾ। 'ਲਾਕੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੈਲੀ ਓਹਦੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ। ਓਹਦਾ ਜਾਣੀ 'ਕਰਮੇ ਦਾ ਖੂਹ' ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਵੈਲੀ ਆਂਹਦੇ ਕਿ ਓਥੋਂ ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੈ।

ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਵੀ ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਪੱਕੀ ਜੋਟੀਦਾਰ ਸੀ। ਅੱਜ ਦੱਸਿਐ ਬਾਬੇ ਕਰਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਕਰਮੇ ਤੇ ਜਗੀਰੇ ਦੀ ਜੋੜੀ ਦੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਬੋਲੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ 'ਕੱਠੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ, ਤਿੱਤਰ-ਬਟੇਰੇ ਭੁੰਨਦੇ, ਪਹਿਲੇ ਤੋੜ ਦੀ ਕੱਢਦੇ, ਪੀਂਦੇ, 'ਕੱਠੇ ਮਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਬੀਕਾਨੇਰ ਵੰਨੀਓਂ ਫੀਮ ਲੈਣ ਗਿਆ ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਰਾਜਪੂਤਣੀ ਕੱਢ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਏਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਕੱਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਓਸ ਉੱਚੀ-ਲੰਮੀ, ਸੋਹਣੀ-ਸੁਨੱਖੀ, ਨਰੋਈ ਕਾਠੀ ਵਾਲੀ ਤੀਮੀਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਅੱਜ ਵੀ ਬਾਬੇ ਕਰਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹਉਕਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਸੀ ਮੱਲੇ-ਮੱਲੀ। ਅੱਗੇ ਉਹ ਹਰੇਕ ਮਾਰ ਦਾ ਮਾਲ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਦੇ ਪਰ ਰਾਜਪੂਤਣੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਅੜ ਗਿਆ, ਅਖੇ "ਏਹ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੀ ਐ, ਮੈਂ ਏਹਨੂੰ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਚਾਹੁੰਨਾ, ਏਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਆਈ ਐ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ।

ਐਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਨਈਂ ਰਜਵਾੜਾ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਐ।" ਉਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣ ਦਿੰਦੀ, ਖੰਜਰ ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਕੋਲ।

"ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਲਜਾ ਈ ਪਾੜ ਦੇਣ ਲੱਗੀ ਸੀ।" ਦੱਸਦਾ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਝੋਂਪ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਰੋਈ ਬਹੁਤ, ਜਦੋਂ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਬਈ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਵੈਲੀ ਐ, ਵਿਆਹਿਐ ਤੇ ਮੁੰਡਾ ਵੀ ਐ। ਕਹਿੰਦੀ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਏਹਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਮਰ ਮਿਟੀ, ਉਂ ਸ਼ੇਰਾ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁ ਜਿੰਨਾ ਮਿੱਠਾ ਕੀਹਨੇ ਹੋਣੈ।" ਬਾਬਾ, ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, "ਜੁਆਨ ਵੀ ਬੜਾ ਸੀ ਤੇ ਸੋਹਣਾ ਵੀ, ਵੈਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ, ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਤੀਮੀਆਂ ਉਧਾਲਣਾ ਤੇ ਵੇਚਣਾ ਜਣੇ-ਖਣੇ ਦੇ ਵੱਸ ਐ।" ਪਰ ਉਸ ਰਾਜਪੂਤ ਤੀਮੀਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਉਹ ਫਸ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹਨੂੰ 'ਗਾਂਹ ਵੇਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਈ ਓਹ ਗਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਅਖੀਰ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਉਹਨੇ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ। ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੁੰਨੇ ਪਏ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਰ 'ਚ ਬਿਠਾਉਣ ਦੀ। ਤੜਕੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਉਹਨੂੰ ਮੰਦਰ 'ਚ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਰਲ ਕੇ ਭੂਤਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਵੇਖਿਆ। ਉਹ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਸਾਫ ਕਰਦੀ ਮਾਫ਼ੀਆਂ ਮੰਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਓਥੋਂ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਮੁੜ ਮੰਦਰ 'ਚ ਕਦੇ ਨਾ ਆਉਣ। ਫੇਰ ਉਹਨੇ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਆਖਰੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨੂੰ ਗੰਗਾ ਜਲ ਲਿਆ ਕੇ ਦੇਵੇ। ਸਾਥੀਆਂ ਬਥੇਰਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਹਿਰ 'ਚੋਂ ਭਰ ਕੇ ਦੇ ਦਿੰਨੇ ਆਂ, ਕੀ ਪਤਾ ਲੱਗਣੈ ਪਰ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਓਹ ਹਰਦੁਆਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਤੀਜੀ ਰਾਤ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਸਾਰਾ ਗੰਗਾ ਜਲ ਲੈ ਕੇ ਮੰਦਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਪਰ ਉਹਨੇ ਗੰਗਾ ਜਲ ਅੰਦਰ ਰਖ ਕੇ ਕਿਵਾੜ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ। ਜਗੀਰ ਸਿਹੁ ਨੂੰ ਮੰਦਰ 'ਚ ਪੈਰ ਨਾ ਪਾਉਣ ਦਿੱਤਾ। ਜਗੀਰ ਸਿਹੁ ਨੇ ਬਥੇਰੀਆਂ ਲੇਲੜੀਆਂ ਕੱਢੀਆਂ ਬਈ ਓਹ ਮਾਸ-ਸ਼ਰਾਬ ਛੱਡ ਦੂ, ਸਾਰੇ ਬੁਰੇ ਕੰਮ ਤਿਆਗ ਦੂ ਬੰਦਾ ਬਣ

ਜੂ...। ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਉਹ ਕਮਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਅਵਾ-ਤਵਾ ਬੋਲਦਾ, ਕਦੇ ਕਹਿਆ ਕਰੇ, "ਮੈਂ ਸਾਧ ਹੋ ਜਾਣੈ" ਕਦੇ ਕਹੇ, "ਓਹਨੂੰ ਵੱਢ ਦੇਣੈ ਵੱਡੀ ਮਾਤਾ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਐ।" ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸਾਡੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਇਕ ਨਾਥ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਚਿਲਮ ਵਾਲਾ। ਉਹ ਗੁਜ਼ਬ ਦਾ ਸੁਲਫਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਸੁਲਫਾ ਪੀਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, "ਏਹ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਐ ਅਸੀਂ ਨਾਥ ਯੋਗੀ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ, ਖਾਸ ਕਰ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਆਂ ਥੋਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਚੌਧਵਾਂ ਰਤਨ ਈ ਠੀਕ ਐ।" ਹੁਣ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਨਾਥ ਨੇ ਕਹਿਣਾ, "ਸੁਲਫਾ ਤੀਮੀਂ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।" ਜਗੀਰ ਸਿਹੁ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਨਾ, "ਹੁਣ ਤੀਮੀਆਂ ਜੋਗੇ ਰਹੇਓ ਕਿਥੇ ਆਂ, ਜੀਹਦੇ 'ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮਨ ਆਇਆ ਓਹ ਦੇਵੀ ਬਣਗੀ..."।

ਸੱਚਮੁੱਚ ਮੰਦਰ ਵਾਲੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ 'ਚ ਪੂਰੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਸੀ, ਦਿਨਰਾਤ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਅਸੀਂ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਚੱਲ ਚੱਕ ਲਿਆਉਨੇ ਆਂ ਰਾਤ-ਬਰਾਤੇ, ਪਰ ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਨਾ ਸੁਲਫਾ ਪੀਣ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਕਰਦਾ, ਫੇਰ ਜੀਹਨੇ-ਜੀਹਨੇ ਸੂਟਾ ਲਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ, ਨਾਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲ ਧਾਰੇ 'ਚ ਬਿਠਾਉਂਦਾ। ਓਮ ਨਮ:ਸ਼ਿਵਾਏ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ, ਚਿਲਮ ਫੜਨ ਦਾ, ਮੂੰਹ ਲਾਉਣ ਦਾ ਤੇ ਸੂਟਾ ਖਿੱਚਣ ਦਾ ਵੱਲ ਦੱਸਦਾ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਹੁੱਥ ਛਿੜ ਪੈਂਦਾ, ਕਈਆਂ ਤੋਂ ਸੂਟਾ ਖਿੱਚ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਜਾਬਤਾ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਬੱਸ।

ਬਾਬਾ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਪਰ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁ! ਸਦਕੇ ਜਾਈਏ ਓਸ ਦੇ, ਓਸ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕੀਤਾ ਰੂਹ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਸੁਲਫੇ ਦੀ ਲਾਟ ਮੱਲ ਜਿੰਨੀ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬਾਹਰ ਦਿਸਦੀ ਐ, ਓਨੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਖਿੱਚਣੀ ਪੈਂਦੀ ਐ, ਨਿਰੀ ਅੱਗ।" ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਧੁੜਧੁੜੀ ਆ ਗਈ, "ਕਾਲਜਾ ਮਚਾ ਦੇਂਦੀ ਐ, ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਅੰਦਰ ਉਤਰਦੀ ਐ ਅੰਗਾਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਐ, ਫੇਰ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੀ ਐ ਸਵਾਹ ਕਰਦੀ ਤੁਰਦੀ ਆਉਂਦੀ ਐ..."।

ਬਾਬੇ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ ਸੀ, "ਜਗੀਰ ਸਿਹੰ ਦਾ ਅੰਦਰ ਫੁਕਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।"

ਓਦਣ ਜਗੀਰ ਸਿਹੰ ਦਿਨੇ ਈ ਮੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣੇ ਮਨਾ ਕਰ 'ਤਾ, ਦੁੱਕੀ-ਦੁੱਕੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਦੁਰ-ਦੁਰ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਓਦਣ ਹੀ ਉਹ ਪਤਾ ਨਈਂ ਕਿੰਨੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਦਾਦੇ ਮੇਰੇ ਨੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੜਨ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਂ ਮੇਰੀ ਖੜ੍ਹੀ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਮੁੜ ਖੂਹ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਰਮੇ ਹੋਰੀਂ ਤਿੱਤਰ ਫੜ ਕੇ ਹਟੇ ਸਨ, ਜਾਲ ਲਾ ਕੇ। ਦਾਰੂ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਉੱਕਾ ਈ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਰੋਕਦਿਆਂ-ਰੋਕਦਿਆਂ ਵੀ ਉਹਨੇ ਤੱਤੀ ਤੱਤੀ ਦਾਰੂ ਅੰਦਰ ਸੁੱਟ ਲਈ ਸੀ। ਫੇਰ ਅਜੀਬ ਜ਼ਿੰਦ ਫੜ ਬੈਠਾ, ਜਿਉਂਦੇ ਤਿੱਤਰ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵੀ ਵਿਚ ਦੀ ਸੀਖ ਲੰਘਾ ਕੇ ਅੱਗ 'ਤੇ ਭੁੰਨ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਓਦਣ ਉਹ ਆਖੇ ਕਿ ਤਿੱਤਰ ਸੁਲਫ਼ੇ ਦੀ ਲਾਟ 'ਤੇ ਭੁੰਨਣੈ, ਜਿਉਂਦਾ ਈ। ਸੁਲਫ਼ੇ ਦੀ ਲਾਟ ਤਾਂ ਭਬੂਕਾ ਜਿਹਾ ਈ ਹੁੰਦੈ ਪਰ ਉਹ ਆਖੇ, "ਮੈਂ ਟਿਕਾਉਂ ਲਾਟ।" ਸਾਹ ਰੋਕ-ਰੋਕ, ਬੰਨ-ਬੰਨ ਉਹ ਲਾਟ ਟਕਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕਰਮਾ ਖੰਭਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਤਿੱਤਰ ਲਾਟ 'ਤੇ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਈਂ ਤਿੱਤਰ 'ਚ ਐਨਾ ਜ਼ੋਰ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਕਿ ਕਰਮੇ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚੋਂ ਛੁੱਟ ਕੇ ਉਹ ਜਗੀਰ ਸਿਹੰ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਐਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਵੱਜਾ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਗਸ਼ੀ ਪੈ ਗਈ। ਉਹ ਉਹਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲੱਗੇ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਉੱਠ ਤਾਂ ਬੈਠਾ ਪਰ ਹੋਸ਼ 'ਚ ਨਾ ਆਇਆ।

"ਦੂਏ ਦਿਨ ਘਰ ਤੋਂ ਕਿੱਲੇ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਤਿੱਤਰ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅੱਧ-ਸੜਿਆ, ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰ ਮੁੜ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਜਗੀਰ ਸਿਹੰ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਬਸ ਓਸ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਖੂਹ ਉੱਜੜ ਗਿਆ।" ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਘਰੋਂ ਤੇ ਪਿੰਡੋਂ ਸੁਣੀ।

ਕਰਮੇ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ, ਉਹ...ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਜਾ ਲੱਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲਿਆ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਬਚਨ ਵੀ ਭੁੰਜੇ ਨਾ ਡਿੱਗਣ ਦਿੰਦਾ। ਦੋਵੇਂ ਮੁੰਡਿਆਂ, ਨੂੰਹਾਂ, ਦੋਹਤੇ ਤਾਰੇ ਤੇ ਪੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਚ ਚੱਲਣ ਸਦਾ। ਹੁਣ ਘਰ 'ਚ ਮੀਟ-ਸ਼ਰਾਬ ਤਾਂ ਕੀ ਚਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦੀ। ਵਾਹ ਲਗਦੀ ਟੱਬਰ ਚਿੱਟੇ ਵਸਤਰ ਪਹਿਨਦਾ, ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਪੱਗ ਵੀ ਗੋਲ ਬੰਨ੍ਹਦਾ, ਸੰਤਾਂ ਵਰਗੀ। ਲੋਕ ਆਂਹਦੇ, "ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿੰਨੇ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵੈਲਪੁਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਗਿਐ..."। ਘਰ 'ਚ ਉਹਦਾ ਦਾਬਾ ਏਨਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਦੋਹਤਰਾ ਦਾਰਾ ਤਾਂ ਤਾਰੇ ਨਾਲ ਈ ਜੁਆਨ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਾਰਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਾੜੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਜਦੋਂ ਦਾ ਉਹਦਾ ਨਾਨਾ ਨਾਹਰਾ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਤਾਰੇ ਕੋਲ ਹੀ ਸੌਂਦਾ।

ਤਾਰੇ ਤੇ ਦਾਰੇ ਦੀ ਯਾਰੀ ਏਨੀ ਸੰਘਣੀ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰਾ ਈ ਸਮਝਦੇ, ਬੱਸ ਦਾਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਕੁਝ ਪੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਤਾਰੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜਾ ਵੀ ਸੀ। ਵਾਢੀ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਥਰੀ 'ਕੱਠੀ ਪੈਂਦੀ। ਤਾਰਾ ਵੀ ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਨਈਂ ਸੀ ਰੱਖਦਾ, ਹਾੜੀ-ਸਾਉਣੀ ਨਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਉਹ ਬੀਬੀ ਤੇ ਮਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦਾ ਕੁੜਤਾ-ਪਜਾਮਾ, ਪੱਗ ਤੇ ਜੁੱਤੀ ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦਿੰਦਾ। ਮਸੂਮ ਬਾਲਾਂ ਦਾ ਭੇਲਾਪਣ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਂਦਾ। ਦੋਹਤਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ। ਕਿਸੇ ਘਰੇਂ ਦੁੱਧ ਪੀਂਦੇ, ਘਿਉ-ਸ਼ੱਕਰ ਖਾਂਦੇ ਜਾਂ ਦਹੀਂ-ਮੱਖਣ, ਏਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਨਈਂ ਸੀ। ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ, "ਵੇ ਤਾਰਿਆ, ਆਹ ਪੀਹਣ ਈ ਛੱਡ ਆ ਵੇ ਚੱਕੀ 'ਤੇ।" "ਆਹ ਬੱਠਲ ਚੁਕਾਈਂ ਵੇ ਦਾਰਿਆ।" ਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ, "ਚੰਗਾ ਨਾਨੀ।" "ਆਇਆ ਮਾਮੀ।" "ਆਉਨਾ ਮਾਮਾ।" "ਠੀਕ ਐ ਨਾਨਾ।" ਆਖਦੇ ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਮਾਲਾ ਫੜਾ ਕੇ ਇਕ ਘੰਟਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਤਾਂ

ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ। ਉਹਦੀ ਘੁਰਕੀ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਏਹ ਔਖੇ-ਸੌਖੇ ਘੰਟਾ ਲੰਘਾ ਤਾਂ ਦਿੰਦੇ ਪਰ ਉਬਾਸੀਆਂ, ਕਦੇ ਆਕੜਾਂ, ਕਦੇ ਲੱਤਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਵੀ ਬਾਬੇ ਅੱਗੇ ਉਭਾਸਰਦੇ ਨਾ।

ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਰੀਸੇ ਇਹ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਬਾਬਾ ਈ ਆਖਦੇ, ਨਾਨਾ ਨਹੀਂ। ਤਾਰੇ ਦੇ ਮਾਮੇ-ਮਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਘੰਟਾ ਸਵੇਰੇ, ਘੰਟਾਂ ਸ਼ਾਮੀਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਤਾਰੇ ਤੇ ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਘੰਟੇ ਵਿਹੁ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ। ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਕਰੜਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਤੜਕੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪੰਜ ਵਜੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮੀਂ ਚਾਰ ਤੋਂ ਪੰਜ ਮੌਨ ਧਾਰਨੈ, ਬੋਲਣਾ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਘਿਉ ਦੇ ਘੜੇ ਰੁੜ ਜਾਣ, ਬੱਸ ਅੰਦਰ ਈ ਅੰਦਰ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਦੱਸਿਆ ਨਾਮ ਜਪਣੈ, ਜੇਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਣੇ ਨਾ। ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣੈ। ਪਿੱਛੋਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਰਾ ਤੇ ਦਾਰਾ ਮਾਮੇ-ਮਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਓਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਪੁੱਠੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੱਸ ਕੇ ਬੜਾ ਹਸਾਉਂਦੇ। ਦਾਰਾ ਏਹ ਵੀ ਆਂਹਦਾ, "ਮਾਮਾ ਆਹ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਾ ਘੰਟਾ ਹੁੰਦਾ ਈ ਬੜਾ ਵੱਡਾ, ਮੁੱਕਦਾ ਈ ਨਹੀਂ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਾਰੀ ਵਾਲਾ ਘੰਟਾ ਐ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੈ।" ਉਹ ਚੁਟਕੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਤੇ ਤਾਰਾ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ, "ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਐ, ਜੇ ਵਾਰੀ ਵਾਲਾ ਘੰਟਾ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਘੰਟੇ ਜਿੱਡਾ ਹੋਵੇ ਸਾਰੀ ਪੈਲੀ ਭਰੀ ਜਾਵੇ।" ਮਾਮੇ-ਮਾਮੀਆਂ ਹੱਸਦੇ ਤਾਂ ਦਾਰਾ ਆਖਦਾ, "ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਕੋਲੋਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੁਆ ਦਿਓ, ਏਹ ਘੰਟਾ ਕੱਢਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬੜਾ ਔਖੈ, ਏਹਦੇ ਬਦਲੇ ਕੰਮ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਲੁਆ ਲਵੇ।" ਕਦੇ-ਕਦੇ ਤਾਰੇ ਦੀ ਬੀਬੀ ਬੜੀ ਸੱਧਰ ਜਹੀ ਨਾਲ ਆਖਦੀ, "ਏਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਕੱਠੇ ਈ ਕਰਾਂਗੇ ਇਕੋ ਪਿੰਡ..." "ਆਹੋ ਬੀਬੀ।" ਤਾਰੇ ਦੀ ਕੋਈ ਮਾਮੀ ਆਖਦੀ, "ਖਰਚਾ ਬਚੇਗਾ, ਨਾਲੇ ਇਕੋ ਜਣਾ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਆਇਆ ਕਰੇਗਾ।" ਛੋਟਾ ਮਾਮਾ ਤਾਰੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜਦਾ, "ਫੇਰ ਤੇ ਬੀਬੀ ਗੋਹਾ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੀ ਵੀ ਹਟਾ ਦੇਣੀ ਆਂ।" ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੇ ਬੀਬੀ ਆਖਦੇ, ਉਹ ਆਂਹਦੀ, "ਨਾ ਵੇ ਵੀਰਾ ਮੈਂ ਨਈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨੂੰਹ

ਰਾਣੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਗੋਹਾ ਚਕਾਉਂਦੀ, ਚੌਂਕੇ 'ਚ ਰੱਖੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ।"

"ਦਾਰੇ ਦੀ ਘਰ ਦੀ ਨੂੰ ਬਾਪ ਚੌਂਕੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਊ?" ਵੱਡੀ ਮਾਮੀ ਆਖਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਛਿੱਥੇ ਜਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਬੀਬੀ ਬੋਲਦੀ, "ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਾਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਮਜ਼੍ਹਬੀਆਂ ਵਲ ਵਿਆਉਣਾ ਈ ਨਈਂ, ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਣੈ ਏਹਦੀ ਆਲੀ ਵੀ ਓਹੋ ਲਿਆਓ ਜੀਹਦੀ ਪੱਕੀ ਖਾ ਲਉ।"

"ਸਾਡੇ ਵਿਆਹਵਾਂ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਟੋਰਨੈ ਘਰੋ-ਘਰੀ।" ਤਾਰਾ ਸਿਆਣਾ ਬਣਦਾ ਤਾਂ ਦਾਰਾ ਹੱਸਦਾ, "ਪਰ ਮੁੰਡੇ ਲੱਭਣ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੇਜਣਾ, ਐਵੇਂ ਲੱਭ ਲਊ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ।" ਕੁੜੀਆਂ ਸੰਗਦੀਆਂ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਟੱਬਰ ਹੱਸ ਪੈਂਦਾ।

ਇੰਜ ਹੱਸਦਿਆਂ ਖੇਡਦਿਆਂ ਦਿਨ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਆਥਣ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਜਾਜੀ ਵਾਲਾ ਸੇਠ ਆ ਬਹੁੜਿਆ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਾਮੀ ਵਲੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਥੋਂ ਲਾਏ ਚਾਰ ਕੁ ਪੈਗਾਂ ਕਰਕੇ ਹਵਾ-ਪਿਆਜ਼ੀ ਹੋਏ ਨੂੰ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਛੋਟੀ ਬਹੂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਕਦੋਂ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, "ਭਰਜਾਈ ਨੇ ਸੂਟ ਤੇ ਮੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਈ ਪਾਇਆ ਹੋਇਐ।" ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਘਰੋਂ ਖੂਹ ਨੂੰ ਤੁਰ ਰਿਹਾ, ਥਾਂ 'ਤੇ ਗੱਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਫਸਲ ਮਾੜੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੇਠ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕੇ ਪਰ ਉਹਦਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗਣ ਆਉਣਾ, ਦੂਜਾ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ, ਤੀਜਾ ਘਰ ਦੀ ਨੂੰਹ ਬਾਰੇ ਏਡੀ ਗੱਲ, ਅੰਦਰ ਮੱਚ ਉੱਠਿਆ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ। ਸੁੱਝ ਸੇਠ ਨੂੰ ਵੀ ਗਈ ਬਈ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠਾਂ ਪਰ ਪੋਚਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ 'ਚ ਹੋਰ ਈ ਚੰਦ ਚਾੜ ਬੈਠਾ, "ਭਰਜਾਈ ਏਹ ਸੂਟ ਨਈਂ ਸੀ ਲੈਂਦੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਪੜਵਾ ਲੈ, ਵੇਖੋ ਕਿੰਨਾ ਹੰਢਿਐ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਫਬਦੈ..."। ਬਾਬੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਜੀਪ ਕੱਢਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤੇ ਗੱਲੀਂ-ਬਾਤੀਂ ਪੱਜ ਪਾ ਕੇ ਸੇਠ ਨੂੰ ਜੀਪ 'ਚ ਬਠਾਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਆ ਗਏ। ਬਾਬੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕਰਮਾ ਜਾਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਸੇਠ ਨੂੰ ਗੱਲੀਂ ਲਾ, ਬਾਬੇ ਨੇ ਚੋਖੀ ਰਾਤ ਪਾ ਲਈ। ਕੰਮ ਨਬੇੜ ਤਾਰਾ, ਦਾਰਾ ਤੇ ਮਾਮੇ ਵੀ ਖੂਹ 'ਤੇ ਆ

ਗਏ।

"ਏਹ ਸੇਠ ਐ ਨਾ ਜਿਹੜਾ ਲੋਕ ਦੱਸਦੇ ਆ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਬਜਾਜੀ ਲੈਣ ਗਈਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਲੁੱਚ-ਪੋਹ ਕਰਦੇ, ਦੋਹਰੇ ਮਤਲਬਾਂ ਦੀਆਂ ਲੁੱਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬੋਲਦੇ।" ਨਿੱਕੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਏਹ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਬੁੜ੍ਹਕ ਕੇ ਉੱਠਿਆ ਤੇ ਉਹਨੇ ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਦੀ ਤਲਵਾਰ ਮਿਆਨੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਦਾਰਾ ਕਮਾਦ ਵੱਢਣ ਵਾਲੇ ਟੋਕੇ ਨਾਲ ਸੇਠ ਦੇ ਡੱਕਰੇ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਤਾਰਾ ਡੌਰ-ਭੌਰ ਹੋਇਆ ਖੜਾ ਸੀ, ਖਲੋਣਾ ਦੁੱਭਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਚੁਸਤੀ ਵਰਤਦਿਆਂ ਏਹ ਆਖ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੈ ਕਿ ਕੋਈ ਆ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਸਾਰੇ ਏਨੇ ਜੋਸ਼ 'ਚ ਸੇਠ ਦਾ ਕੰਮ ਨਬੇੜਨ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੇਠ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਬੋਰੀ ਭਰ ਲਈ। ਲਹੂ ਨਾ ਚੋਵੇ, ਏਸ ਲਈ ਉੱਤੇ ਮੋਮੀ ਕਾਗਜ਼ ਵਲੇਟ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਨੂੰ ਤਾਰਾ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਉਛਾਲੀਆਂ ਕਰਕੇ ਪਰਤਿਆ, ਅੰਦਰ ਸਭ ਸਾਫ਼ ਸੀ, ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਏਥੇ ਬੰਦਾ ਮਾਰਿਆ। ਏਨੇ ਚਿਰ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੇਠ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਸਾੜ, ਮੂੰਹ-ਸਿਰ ਵਿਗਾੜ ਪਛਾਣ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। "ਨਹਿਰ 'ਚ ਰੋੜ ਆਈਏ?" ਤਾਰੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮਾਮੇ ਨੇ ਪੁੱਛਣ ਵਾਂਗੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ।

"ਨਈਂ!" ਬਾਬਾ ਪੂਰੀ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ, "ਤੜਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ। ਸੌਵੇਂ 'ਰਮਾਨ ਨਾਲ ਘਰ ਜਾ ਕੇ, ਤੜਕੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਜੀਪ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾਇਓ...ਤੇ ਖਬਰਦਾਰ ਜਨਾਨੀਆਂ ਕੋਲ ਸੂਹ ਕੱਢੀ ਕੋਈ।" ਉਹਨੇ ਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾੜਿਆ ਸੀ।

ਤੜਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਥੇਰੀ ਭੱਜ-ਨੱਸ ਕੀਤੀ ਪਰ 'ਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਚਾਰੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਅੱਪੜੇ ਚਾਰ ਵੱਜਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝਈਆਂ ਲੈ-ਲੈ ਪਵੇ, "ਏਨੇ ਮੱਠੇ, ਢਿੱਲੜੇ ਸਾਲਿਓ ਤੁਸੀਂ ਨਈਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦੇ।" ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਹਲੀ - ਕਾਹਲੀ ਬੋਰੀ ਜੀਪ 'ਚ ਰੱਖੀ ਪਰ ਚਾਰ ਵੱਜ ਗਏ ਤੇ ਮੌਨ

ਨਿਤਨੇਮ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਹਰ
 ਮੈਦਾਨ ਫ਼ਤਿਹ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਗੀ ਤੇ ਇਕ ਘੰਟਾ ਮੌਨ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਮ
 ਜਪਣ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਮਾਲਾ ਫੜ ਜੀਪ 'ਚ ਮੂਹਰੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਦੋਵੇਂ
 ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਜੀਪ 'ਚ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਬੋਝੇ 'ਚੋਂ ਮਾਲਾ ਕੱਢ ਨਾਮ ਜਪਣ ਲੱਗੇ।
 ਤਾਰੇ ਸਟੇਅਰਿੰਗ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤੇ ਦਾਰਾ ਪਿੱਛੇ ਚੜ੍ਹ ਲਾਸ਼ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠਾ।
 ਦਸਾਂ ਮਿੰਟਾਂ 'ਚ ਉਹ ਨਹਿਰ 'ਤੇ ਸਨ। ਜੀਪ ਰੁਕਦਿਆਂ ਈ ਬਾਬਾ ਛਾਲ
 ਮਾਰ ਕੇ ਉਤਰਿਆ ਤੇ ਜੀਪ 'ਚੋਂ ਬੋਰੀ ਲਾਹ ਕੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਨਹਿਰ 'ਚ
 ਰੋੜਨ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਚਾਰੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਜੀਪ 'ਚ ਲਾਹ ਬੋਰੀ
 ਦੀਆਂ ਚਾਰੇ ਕੰਨੀਆਂ ਫੜ ਨਹਿਰ 'ਚ ਉਤਰਨ ਲੱਗੇ। ਗਿੱਟੇ-ਗਿੱਟੇ ਪਾਣੀ
 'ਚ ਤਾਰੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮਾਮੇ ਦਾ ਪੈਰ ਤਿਲਕਿਆ ਤੇ ਬੋਰੀ ਉਥੇ ਈ ਡਿੱਗ ਪਈ।
 ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਜੁੱਤੀ ਲਾਹ ਪਾਣੀ 'ਚ ਉਤਰ ਆਇਆ ਤੇ
 ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬਾਹਵਾਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਬੋਰੀ ਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਸੁੱਟਣ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ
 ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਮੌਨ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੋਲਣਾ ਕਿਸੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ
 ਬਾਬੇ ਦੇ ਤੇਜ਼-ਤੇਜ਼ ਬਾਹਵਾਂ ਮਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਭੰਬਲਭੂਸੇ 'ਚ ਪੈ ਗਏ ਤੇ
 ਬਾਬੇ ਵਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਬਿਟਰ-ਬਿਟਰ ਤੱਕਦੇ ਵੇਖ
 ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਮੋਢਿਓਂ ਫੜ
 ਜੀਪ ਵਲ ਜਾਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਉਹ ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ-ਲਾ
 ਅਗਾਂਹ ਨਹਿਰ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਹਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ
 ਪਾਣੀ 'ਚ ਸ਼ੈਅ ਹਲਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਐ, ਦਾਰਾ 'ਕੱਲਾ ਹੀ ਬੋਰੀ ਖਿਚ ਕੇ ਡੂੰਘੇ
 ਪਾਣੀ ਵਿਚਕਾਰ ਆਵੇ, ਦੂਜੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ। ਪਰ ਉਹਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕੁਝ
 ਹੋਰ ਈ ਸਮਝ ਗਏ। ਉਹ ਫਟਾਫਟ ਜੀਪ ਵਲ ਗਏ, ਛੋਟੇ ਨੇ ਰਾਡ ਤੇ ਵੱਡੇ
 ਨੇ ਦਾਤਰ ਫੜਿਆ ਮੁੜ ਨਹਿਰ 'ਚ ਆਏ ਤੇ ਕੋਈ ਕੁਝ ਸਮਝਦਾ, ਛੋਟੇ ਨੇ
 ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਰਾਡ ਦਾਰੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਚ ਮਾਰੀ। ਵੱਡੇ ਨੇ ਦਾਤਰ ਨਾਲ ਦਾਰੇ
 ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਬੋਰੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹਿਰ 'ਚ ਰੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬੇ ਦੇ
 ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਏਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗਦਾ ਬਈ ਦਾਰਾ ਭੇਦ ਨਾ

ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਵੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਏਹਦਾ ਫਸਤਾ ਵੱਢੇ।

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਤਾਰਾ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਉਹ ਚੀਕਿਆ, "ਮੌਨ ਦੀ..।" ਪਰ ਗੁੱਸਾ ਉਹਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਵਾ-ਵਰੋਲੇ ਵਾਂਗੂੰ ਏਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗਾਲ੍ਹ ਵੀ ਨਾ ਕੱਢ ਸਕਿਆ, ਫੇਰ ਚੀਕਿਆ, "ਬਾਬਾਅ...।" ਫੇਰ ਉਹਨੂੰ ਵੱਢ ਹੋ ਰਿਹਾ ਦਾਰਾ ਦਿਸਿਆ, ਉਹ ਲੇਰ ਮਾਰ ਕੇ ਵਿਲਕਿਆ, "ਦਾਰਾਅ...।" ਤੇ ਉਧਰ ਨੂੰ ਭੱਜ ਵਗਿਆ ਜਿਧਰ ਦਾਰਾ ਰੋੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਪਰ ਲੱਕੋਂ ਉੱਚੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਉਹਤੋਂ ਭੱਜ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਹਦੇ ਮਾਮੇ ਉਹਨੂੰ ਧੂਹ ਕੇ ਬਾਹਰ ਲੈ ਆਏ ਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਉਹਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗੇ ਪਰ ਉਹ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਬੋਲੂੰਗਾ... ਬੋਲੂੰ ਮੈਂ... ਬੋਲੂੰਗਾ... ਮੌਨ ਦੀ... ਬਾਬਾ... ਦਾਰਾਅ...?"

ਉਸ ਰਾਤ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਿਥੇ-ਕਿਥੇ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਿਹੜੇ ਖੰਡਰਾਂ 'ਚ, ਉਜਾੜਾ 'ਚ? ਕਦੇ ਘਰ ਆਇਆ ਪਤਾ ਨਹੀਂ? ਪਰ ਸਵੇਰੇ ਮੈਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਬੈਂਡ 'ਤੇ ਲੇਟਿਆ ਅਚਾਨਕ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦਾਂ, ਉਹ ਆਉਂਦੀ ਐ ਤਾਂ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਕੇ ਆਖਦਾਂ, "ਆਹ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਵਾਲ ਦੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਲਾਹ ਦੇ, ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ 'ਚੋਂ ਪਲੀਜ਼..।"

ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਲ, ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਵਲ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ।

"ਏਹਦੇ 'ਚ ਬੇਹੱਦ ਸ਼ੋਰ ਹੋ ਰਿਹੈ, ਮੈਥੋਂ ਸਹਿ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।"

ਮੈਂ ਏਧਰ-ਓਧਰ ਸਿਰ ਮਾਰਦਾਂ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ।

"ਪੇਂਟਿੰਗ 'ਚ ਸ਼ੋਰ? ਕੀ ਕਹੀ ਜਾਨੇ ਓ, ਏਹ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਮੋਸ਼ ਐ।"

ਉਹ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਝੁੰਜਲਾ ਉੱਠਦਾ ਹਾਂ, ਉਹਦੇ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ,

"ਖਾਮੋਸ਼? ਤੈਨੂੰ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਸੂਕਰ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ, ਘਨਘੋਰ

ਘਟਾਵਾਂ 'ਚ ਗਰਜਦੀ ਬਿਜਲੀ, ਗੜ੍ਹਕਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਰੌਲਾ ਸੁਣਦਾ ਨਈਂ,

ਬੋਲੀ ਹੋ ਗਈ ਐਂ ਤੂੰ, ਓਹ ਪਰ੍ਹਾਂ ਕਾਹੀ 'ਚ ਡੱਡੂਆਂ..ਬੀਂਡਿਆਂ ਦੀ

ਕੁਰਲਾਹਟ..।" ਮੈਂ ਕੰਨਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ, "ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਸਹਿ ਹੁੰਦਾ ਲਾਹ

ਦੇ, ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਏਹਨੂੰ..।"

ਮਾਂ ਬੋਲੀ —

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੂਸਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿੱਧੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ਸਰੰਚਨਾ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਸਾਡਾ ਅਵਚੇਤਨ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਬਣਿਆਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੇਗਾਨੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ ਸੁਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਵਰਤ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਉਹ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਮਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਉਹੀ ਗੱਲ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਹਿਮ ਭਰਮ ਜਾਂ ਟੂਣੇ ਟਾਮਣ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੋਲਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨ ਉਹਨਾਂ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਹਿਮ ਭਰਮ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਅਪਣਾਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਮਨ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਉਹ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆਂ ਜੋ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਬਣਿਆਂ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਕ ਵਿਗਿਆਨ ਆਪੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਦਿਲਚਸਪ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਕੋਈ ਜਰਮਨ ਹੈ ਕੋਈ ਫਰੈਂਚ ਹੈ ਜਾਂ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰਾਂ ਲਈ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜਿਸ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਲਈ ਨੋਬਲ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ ਉਹਦੀ ਤਮਿਲ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵਹਿਮ ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਿਰਫ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਯੂਰਪ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖਿੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਲੈਕਟਰੀਕਲ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ ਵੋਲਟ, ਐਂਪੀਅਰ, ਵਾਟ ਅਤੇ ਓਹਮ। ਇਹ ਨਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇਮਜ਼ ਵਾਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਐਲੇਸੰਦਰੋ ਵੋਲਟ ਇਟਾਲੀਅਨ ਸਨ, ਆਂਦਰੇ ਮੈਰੀ ਐਂਪੀਅਰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸਨ, ਜੇਮਜ਼ ਵਾਟ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਾਰਜ ਓਹਮ ਜਰਮਨ ਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਸਬੰਧ ਹੈ।

— ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜ਼ਫਰ

ਪੰਜ ਸਵਾਲ / ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ

ਅੰਬਰ: ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਹਰ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਵਰਤਾਰੇ ਉੱਪਰ ਤਿੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਸਾਹਿਤ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਤੁਰਨ-ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਹੁੰਚ-ਬਿੰਦੂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਗਾਥਾ ਹੈ । ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਲੀਲਾ ਕਦੇ ਹੇਕ ਬਣਕੇ, ਕਦੇ ਹੂਕ ਬਣ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ (ਸਾਹਿਤ) ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਧਰਵਾਸ ਬਣੀ ਹੈ ।

ਅੰਬਰ: ਲਿਖਣ ਤੇ ਪੜ੍ਹਣ ਪ੍ਰਤੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਕੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਘਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮਾਹੌਲ ਮੈਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਤਪਦੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਠੰਡੀਆਂ ਛਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਘਰ ਵਿਚੋਂ, ਟੱਬਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਜੋਗੀ ਤਰਲਤਾ ਲੱਭ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਕਿੰਨਾ ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਹਾਂ ਮੈਂ
ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ

ਰੋਟੀਆਂ ਵਾਲੇ ਛਾਬੇ ਦੇ ਐਨ ਕੋਲ
ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ
ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਪਈ ਹੈ...

ਅੰਬਰ: ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਦੇ ਕਿਉਂ ਹੋ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਲੇਖਕ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਲਿਖ ਲਵੇ, ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਕਹਿ ਲਵੇ, ਫੇਰ ਵੀ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਣਲਿਖਿਆ, ਅਣਕਿਹਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਵੀ, ਜੋ ਅਣਲਿਖਿਆ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਉਸ ਅਣਲਿਖੇ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ । ਉਸ ਅਣਕਹੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ । ਕਿਸੇ ਅਨੁਭਵ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ 'ਹੋਊ ਪਰੇ' ਕਹਿ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਟਾਲ ਦੇਵਾਂ !

ਧੜਕਣ ਅਜੇ ਜਾਗਦੀ ਹੈ
ਮਿੱਟੀ ਅਜੇ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ
ਮੁੱਕੀ ਨਹੀਂ... ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ

ਅੰਬਰ: ਤੁਸੀਂ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਲੇਖਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ

ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ-ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਿੱਸ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਖਣੀ ਵੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜ਼ਮੀਰ ਹੀ ਦਰਪਣ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਂ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਤੋਂ —

ਰੇਤ 'ਤੇ ਰੰਗੋਲੀਆਂ ਪਾ ਕੇ

ਸੰਦਲੀ ਸਫ਼ਰ ਦਾ

ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਭਰਮ ਪਾਲ

ਆਖਰ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਜੰਗਲ ਨੂੰ

ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਗਾ ਰੱਖੇ - ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ

•

ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਹੈ

ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ 'ਚ ਦੌੜਦੀ

ਤਿਸ਼ਨਰੀ ਨੂੰ ਜਾਣ

ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ

ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ

ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਲਹਿ ਕੇ ਮਿਲ ..

ਅੰਬਰ: ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਜਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦਿਆਂ ਜੇਕਰ

ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਤੁਹਾਡੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬੰਧਨਾਂ
'ਚੋਂ ਵੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਤਲਾਸ਼ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲੋਂ
ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਉੱਚਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਬਸ ਇਹ ਕਾਲਜੇ
ਦੀ ਹੂਕ 'ਚੋਂ ਉੱਠੇ ਹੋਣ । ਕੋਈ ਸੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਲਿਖ ਕੇ
ਲੇਖਕ, ਫੁੱਲ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਹੌਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ
ਮਾਸੂਮ ਨੂੰ ਕਿਲਕਾਰੀ ਮਾਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਸਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

•
ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਉਹੀ ਛਿਣ ਸਲਾਮਤ
ਜੋ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ
ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਅੱਖਾਂ ਪਾ ਕੇ ਵੇਖਦਾ...

ਦੋਸਤੋ, ਇਸ ਕਾਲਮ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਹਰੇਕ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ
ਉੱਘੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਇੰਨਾਂ ਪੰਜ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ
ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ
ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਕਰਾਵਾਂਗੇ।

ਗ਼ਜ਼ਲ

ਕਾਲਖਾਂ 'ਤੋਂ ਪਾਰ ਦੀ ਪਰਭਾਤ ਵਰਗਾ ਖ਼ਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਇਸ ਖ਼ਤਾਂ ਦੀ ਔੜ ਵਿਚ ਬਰਸਾਤ ਵਰਗਾ ਖ਼ਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਨਿੱਤਰੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਮੈਲੀ ਚੇਤਿਆਂ ਦੀ ਝੀਲ ਫਿਰ,
ਤੂੰ ਚਿਰਾਂ ਦੀ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੀ ਬਾਤ ਵਰਗਾ ਖ਼ਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਗੱਲ ਕਰੇਂ ਮੇਰੀ, ਮੇਰੀ ਤੌਫੀਕ ਜੇਡੀ ਗੱਲ ਕਰੀਂ,
ਖ਼ਤ ਲਿਖੇਂ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਔਕਾਤ ਵਰਗਾ ਖ਼ਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਜੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਜ਼ਦ ਤੋਂ ਪਾਸੇ, ਅਕਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ,
ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਮਾਸੂਮ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਵਰਗਾ ਖ਼ਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਟਿਮਟਿਮਾਉਂਦਾ ਇਕ ਵੀ ਜੁਗਨੂੰ ਦਿਸ ਪਵੇ ਤਾਂ ਬੇਝਿਜਕ,
ਘੁੱਪ ਨੇਰੀ ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਵਰਗਾ ਖ਼ਤ ਲਿਖੀਂ ।

— ਵਿਜੇ ਵਿਵੇਕ

ਸੀਸ / ਜਸਪਾਲ ਘਈ

ਸਿਰ 'ਚ ਜਦੋਂ ਨੂਰ ਭਰਦਾ ਹੈ
ਤਾਂ ਉਹ ਸੀਸ ਬਣਦਾ ਹੈ ।
ਸਿਰ ਜਦੋਂ ਤਣਨਾ ਸਿਖਦਾ ਹੈ
ਤਾਂ ਉਹ ਸੀਸ ਬਣਦਾ ਹੈ ।
ਸਿਰ ਜਦੋਂ ਧੜ ਤੋਂ
ਤਲੀ ਤਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਤਾਂ ਉਹ ਸੀਸ ਬਣਦਾ ਹੈ ।
ਸਿਰ ਜਦੋਂ ਕਟਦਾ ਹੈ
ਤਾਂ ਸੀਸ ਉਗਦਾ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਸੀਸ ਅੱਗੇ
ਸਿਰ ਝੁਕਦੇ ਨੇ ।
ਫਿਰ ਸੀਸ ਦੀ ਓਟ ਚ
ਸਿਰ ਲੁਕਦੇ ਨੇ ।

ਹੁਣ ਐ ਮੇਰੇ ਸਿਰ !
ਆਪ ਹੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ
ਤੂੰ ਕਿਨਾਂ ਚਿਰ
ਸਿਰ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਦਾ
ਸੰਤਾਪ ਸਹਿਣਾ ਹੈ ?
ਸੀਸ ਬਣਨਾ ਹੈ
ਕਿ ਸਿਰ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ?

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ

ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅੰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੱਥੇ ਮਾਰੀ। ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਓਸੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫਸਲ ਵਿਕ੍ਰ, ਜਿਹੜਾ ਰੇਹ ਸਪਰੇਅ ਛਿੜਕੂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਇਕਤਾਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨਾਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਕਣਕ ਤੇ ਝੋਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਖਾਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੇਠ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਣਕ ਪੈਂਤੀ ਸੌ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਲਿਆਕੇ, ਭਿਆਕੇ ਖਾਂਦੇ ਨੇ। ਸੱਠ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਠੇਕੇ ਲੈਕੇ ਅਸੀਂ ਯੂਰੀਆ ਦੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਗੱਟੇ ਕਿੱਲੇ ਦੇ ਪਾਓਣ ਲੱਗਪੇ। ਵੱਟ ਤੇ ਖੜ੍ਹਕੇ ਜੱਟ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ, "ਭੈਂ ਝੋਨਾ ਦੇਖ ਜਰ ਖੜ੍ਹਾ ਨਾ ਕਾਲਾ ਡੰਝ"। ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਝਾੜ ਦੁੱਗਣੇ ਤਿੱਗਣੇ ਹੋਏ ਪਰ ਸਰੀਰ ਰੋਗੀ ਕਰਲੇ। ਜਵਾਕ ਜੰਮਣੇ ਰਹਿਗੇ। ਆਈ. ਵੀ. ਐੱਫ. ਸੈਂਟਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ। ਗੱਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਆਪਾਂ ਖੱਸੀ ਹੋਗੇ।

ਸਾਡਾ ਕਮਲਾ ਮੁਲਖ ਏਮਜ਼, ਮੈਕਸ, ਫੋਰਟਿਸ ਵਰਗੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਦੇਖ ਲੀਡਰਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਅਖੇ ਤਰੱਕੀ ਹੋਗੀ। ਪੁੱਛਣਾ ਇਹ ਬਣਦਾ ਬੀ ਸਾਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਈ ਕਿਓਂ ਪਈ। ਲਾ ਲਾ ਕੀਮੇਆਂ ਬੁਝਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦਾਹੜੀਆਂ ਝਾੜਕੇ ਇਓਂ ਕਰਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਟੇਸ਼ਨ ਆਲੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਬੇਹੜ ਹੇਠਲੇ ਨਾਈ ਤੋਂ ਸੱਜਰੀ ਸ਼ੇਵ ਕਰਾਈ ਹੋਵੇ। ਕੈਂਸਰ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਕਾਊਂਟਰ ਤੇ ਪਤਲੇ ਜੇ ਕੰਪੂਟਰ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠੀ ਲਿੱਸੀ ਜੀ ਕੁੜੀ ਪ੍ਰਿੰਟਰ 'ਚੋਂ ਬਿੱਲ ਕੱਢਕੇ ਓਦੋਂ ਤਿੰਨ ਮਣ ਪੱਕੇ ਜੱਟ ਦਾ ਅੰਦਰ ਹਲਿਆ ਦਿੰਦੀ ਆ ਜਦੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੀ ਆ, "ਆਪ ਢਾਈਸ ਲਾਖ ਜਮਾਂ ਕਰਵਾ ਦੀਓ"।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਵਰਤਕੇ ਨਹਿਰੀ ਮਾਮਲਾ ਵੀ ਭਰਦਾ ਪਰ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਹਰਿਆਣਾ, ਦਿੱਲੀ ਝੱਗਾ. ਚੁੱਕ ਕੇ ਦਿਖਾ

ਦਿੰਦਾ। ਸੋਲਾਂ ਲੱਖ ਮੋਟਰਾਂ ਥਰਮਲਾਂ ਆਸਰੇ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਚੱਲਦੀਆਂ। ਪੰਜ ਕਿੱਲੋ ਕੋਲੇ ਤੋਂ ਕਿੱਲੋ ਰਾਖ ਬਣਦੀ ਆ ਤੇ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਰੇਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਆਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਖਾਲੀ ਮੁੜਦੀਆਂ। ਸੁਆਹ ਪੰਜਾਬ ਪੱਲੇ। ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਟੇਢੇ ਲੋਟ ਟੰਗੇ ਬਿੱਲਸ, ਗ੍ਰੈ ਮੈਟਰ ਤੇ ਟੱਚਸਟੋਨਾਂ ਦੇ ਬੈਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਬੇਵੱਸ ਜਵਾਨੀ ਭਵਿੱਖ ਦੇਖਦੀ ਆ। ਬਾਕੀ ਮੰਡੀਰ ਨੂੰ ਛਿਟੀਆਂ ਦੇ ਛੋਰ 'ਚ ਬਿੱਲੇ ਮਗਰ ਵੜੇ ਕੁੱਤੇ ਵੰਗੂ ਅੱਗੇ ਕੁਸ ਨੀਂ ਦਿਸਦਾ ਬੱਸ ਚਾਚਾ ਵਾਓ, ਚਾਚਾ ਵਾਓ ਕਰੀ ਜਾਣੇ ਆਂ।

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਬਾਈ ਜਸਵੰਤ ਕੰਵਲ ਪਿਛਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਚ ਏਹੀ ਕੁਛ ਪਿੱਟ ਕਿ ਹਟਿਆ।

ਫਿਲਹਾਲ ਹੇਠੇ ਆਈ ਗਾਂ ਅੰਗੂ ਅਗਲੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕੰਜੇ 'ਚ ਨੂੜੀ ਬੈਠੇ ਆ। ਦਸਤਾਨਾ ਚੜ੍ਹਾਕੇ ਚੁਲ੍ਹੀ 'ਚ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਤੇਲ ਪਾਕੇ ਅਗਲੇ ਤਿਆਰ ਖੜ੍ਹੇ ਨੇ ਦੇਖੇ ਕਿਹੜੀ ਨਸਲ ਦਾ ਟੀਕਾ ਭਰਣਗੇ।

— ਘੁੱਦਾ ਸਿੰਘ

ਮੈਂ ਹੋ ਖੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ —

ਮੈਂ ਅਗਨ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਨਗਨ ਹਾਂ
ਮੈਂ ਧਰਤ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਗਗਨ ਹਾਂ
ਪਾਣੀ 'ਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਭਾਲ ਲੈ
ਮਿੱਟੀ 'ਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਢਾਲ ਲੈ
ਮੈਂ ਤਪਸ਼ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਬਾਲ ਲੈ
ਮੈਂ ਬਾਲ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਪਾਲ ਲੈ
ਐ ਇਸ਼ਕ ! ਮੈਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਲੈ
ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ
ਮੈਂ ਹੋ ਖੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ
ਮੈਂ ਰੋਕ ਲੈ, ਮੈਨੂੰ ਟੋਕ ਲੈ
ਮੈਂ ਹੋ ਖੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ ।

ਮੇਰੀ ਤਾਸੀਰ ਹੈ ਤਲਵਾਰ ਦੀ
ਖੰਜਰ ਦੀ ਜਾਂ ਕਟਾਰ ਦੀ
ਹੁਣ ਵਾਰੀ ਮੇਰੇ ਵਾਰ ਦੀ
ਇਹ ਖੇਡ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥ ਦੀ
ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਮੈਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ
ਜਿੱਥੇ ਜੁਲਫ ਤੇ ਕੋਈ ਫੁੱਲ ਨਾ
ਉੱਥੇ ਹੁਸਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਾ
ਦੇ ਧਾਰ ਉੱਥੇ ਚੱਲੇਗੀ
ਕਟਾਰ ਉੱਥੇ ਚੱਲੇਗੀ
ਮੈਂ ਉਸ ਜਹਾਨੇ ਜਾਵਣਾ
ਉਸ ਬਾਗ ਦਾ ਫਲ ਖਾਵਣਾ
ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਧਰਤ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੇ
ਕੋਈ ਜਾਦੂ ਫੇਰ ਜਗਾਵਣਾ
ਮੈਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈ, ਮੈਨੂੰ ਟੋਕ ਲੈ
ਮੈਂ ਹੋ ਖੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ ।

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਜੰਜੀਰ ਜੋ
ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਾਣ ਤੇ
ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵੇਗ ਤੇ
ਮੇਰੀ ਨਾਜੁਕ ਜਿਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਤੇ
ਕੰਨ ਕਰ ਕੇ ਸੁਣ, ਇਹ ਟੁੱਟੇਗੀ
ਸਭ ਜਰ ਕੇ ਹੁਣ ਇਹ ਟੁੱਟੇਗੀ
ਟੁੱਟ ਟੁੱਟ ਕੇ ਕਮਲੀ ਹੋਵੇਗੀ
ਸਭ ਲੁੱਟ ਕੇ ਕਮਲੀ ਹੋਵੇਗੀ
ਹਰ ਚੌਂਕ ਚੁਰਾਹੇ ਜਾਵੇਗੀ
ਤੇ ਸ਼ੀਹਣੀ ਬਣ ਖਲੋਵੇਗੀ
ਕਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰੇਗੀ
ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਪੁਕਾਰੇਗੀ
ਜੋ ਮਿੱਥਾਂ ਤਿੱਥਾਂ ਵਾਜਿਬ ਨਾ
ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਰਕੇ ਪਾਵੇਗੀ
ਤਾਰੀਕ ਦੁਬਾਰਾ ਬੋਲੇਗੀ
ਹਰ ਚੀਕ ਦੁਬਾਰਾ ਬੋਲੇਗੀ
ਜੋ ਆਦਮ ਹਵਾ ਦੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ
ਉਹ ਲੀਕ ਦੁਬਾਰਾ ਬੋਲੇਗੀ
ਬਣ ਮਿੱਟੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਰਜਣਾ
ਬਣ ਪਾਣੀ ਵਹਿੰਦੇ ਜਾਵਣਾ
ਮੈਂ ਕੁਦਰਤ ਵਾਂਗੂੰ ਅੱਥਰੀ
ਬਣ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਰ ਪਾਵਣਾ
ਮੈਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈ, ਮੈਨੂੰ ਟੋਕ ਲੈ
ਮੈਂ ਹੋ ਖੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ ।

— ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਢਿੱਲੋਂ

ਉਹ ਮੇਰੀ ਹੀ ਧੀ ਸੀ
ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਹਿਬੂਬਾ ਹੁੰਦੀ ਹੁੰਦੀ
ਵੇਸਵਾ ਬਣ ਗਈ -

ਉਹ ਮੈਂ ਹੀ ਸੀ
ਜੋ ਕਦੇ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ
ਕਦੇ ਉਤਰਦਾ ਰਿਹਾ ।

— ਸਰੋਦ ਸੁਦੀਪ

ਜੋ ਜੋ ਵੀ ਮੈਂ ਕਿਹਾ
ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ

ਜੋ ਜੋ ਵੀ ਤੂੰ
ਅਣਸੁਣਿਆ ਕੀਤਾ
ਕਵਿਤਾ ਬਣਦਾ ਰਿਹਾ

— ਸੂਰੇ ਅੱਖਰ

??

ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ

ਜਦ ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ

ਘੱਪ ਦੀ ਇਕ ਕਿਰਨ

ਸੰਗੀ ਸੀ

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਠਰਦੀ

ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਕਿੰਨਾ ਸੰਗੀ ਸੀ

ਜਦ ਤੂੰ

ਪੂਰੇ ਵਾਂ ਪੂਰਾ

ਸੁਰਜ ਮੇਰੀ ਝੋਲੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ

ਰਾਜਦੀਪ 'ਤੂਰ'

“ਅੱਛਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ! ਇੱਕ ਗੱਲ ਦੱਸ ਯਾਰ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਆ ਭਲਾ?” ਜਕਦੇ-ਜਕਦੇ ਬਲਵੰਤ ਨੇ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਹਾਂ ਜੇ ਡਿਊਟੀ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਤਰਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਜੀਅ ਨੂੰ, ਉਸਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਆ। ਕਿਉਂ ਕੀ ਗੱਲ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛਦੈਂ? ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੰਦਿਆਂ ਮੋੜਵਾਂ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

“ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਯਾਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ ਮੈਂ ਤਾਂ।” ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਉਹਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚੋਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਰਿੰਗ ਕਰਕੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਫਿਰਦੇ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਘੁੰਮ ਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ।

ਬਲਾਤਕਾਰ

— ਮੀਤ ਅਨਮੋਲ

ਸਵੇਰੇ ਮਾਂ ਛੱਡ ਗਈ ਸੀ
ਅਰਬਨ ਅਸਟੇਟ ਵਾਲੇ
ਸੇਠ ਦੇ ਘਰੇ
ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ
ਚੱਜ ਨਾਲ ਸਫਾਈ ਕਰੀਂ
ਸ਼ਕੈਤ ਨਾ ਆਵੇ
ਪਰ ਸੇਠ ਦੀ ਮੈਲੀ ਨੀਤ
ਮੈਂਥੋਂ ਨਾ ਸਾਫ ਹੋਈ
ਤੇ ਮਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੀ
ਮੈਂ ਰੋ ਵੀ ਨਾ ਸਕੀ
ਜਦੋਂ ਸੇਠ ਨੇ
ਪੋਲੇ ਜਹੇ ਆਣ ਟੋਹਿਆ
ਮੇਰੀਆਂ ਪੁੰਗਰਦੀਆਂ
ਛਾਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਸ -

ਉਂਝ ਮੈਨੂੰ
ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਕਿਤਾਬ 'ਚ ਮੂੰਹ ਲੁਕਾਈ
ਗਿੱਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ
ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ
ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਠ
ਡਰਦੀ ਸੀ
ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ
ਪਿਉ ਨੇ
ਹਟਾ ਲੈਣੈ ਪੜ੍ਹਨੇ
ਤੇ ਦਸਵੀਂ 'ਚ
ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਫੇਲ ਹੋਇਆ
ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ
ਫੇਰਦਾ ਰਿਹਾ
ਮੇਰੇ ਪੱਟਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ -

ਉਂਝ ਮੈਨੂੰ
ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਮੋਮੀ ਲਿਫਾਫੇ 'ਚ
ਵਾਪਿਸ ਪਾ ਲਏ
ਡਿਗਰੀਆਂ ਤੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ
ਜਦੋਂ
ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਡਿੱਗ
ਮੇਰੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰਲੇ
ਡੂੰਗ 'ਚ ਜਾਂਦੀ
ਮੁੜਕੇ ਦੀ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਵੇਹਦੇ
ਠੰਡੇ ਦਫਤਰ 'ਚ ਬੈਠੇ
ਵੱਡੇ ਸਾਬ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਛੇ
ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ 'ਚ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ
ਮੈਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਨਾਪ
ਡਰ ਗਈ ਸੀ
ਅਗਲੀ ਵਾਰ
ਨਹੀ ਦੇ ਸਕਣਾ ਮਾਪਿਆਂ
ਸ਼ਹਿਰ ਆਉਣ ਲਈ
ਬੱਸ ਦਾ ਕਰਾਇਆ ।

ਉਂਝ ਮੈਨੂੰ
ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀ ਸੀ
ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਅੰਦਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ
ਉਹਨੇ ਵਗਾਹ ਕੇ ਪਰੇ ਮਾਰੀ
ਮੇਰੀ ਘੁੰਡ ਵਾਲੀ ਚੁੰਨੀ
ਤੇ ਆਣ ਸੁੱਟਿਆ
ਮੇਰੇ ਬੁੱਲਾਂ 'ਤੇ
ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਸੜਾਂਦ ਵਾਲਾ ਚੁੰਮਣ
ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਖਾਵੰਦ ਦੀ
ਹੋਸ਼ ਗਵਾਚੀ ਹਵਸ ਨੇ
ਤੇੜ ਦਿੱਤਾ ਮੇਰੀ ਸਲਵਾਰ ਦਾ ਨਾਲਾ
ਕਿਉਂਕਿ ਖਿੱਚੋਤਾਣੀ 'ਚ ਪੈ ਗਈ ਸੀ
ਪੀਚਵੀਂ ਗੰਡ -
ਉਹ ਨੇਚਦਾ ਰਿਹਾ ਮੇਰੇ ਅੰਗ
ਤੇ ਮੈਂ ਡਰਦੀ ਬਚਾਉਂਦੀ ਰਹੀ
ਲੀਰੋ ਲੀਰ ਹੋਣੇ
ਬਾਬਲੇ ਦੀ ਪੱਗ ।

ਉਂਝ ਮੈਨੂੰ
ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਅੱਜ ਮੈਂ
ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਲੱਗੀ
ਫੱਟੀ 'ਤੇ
ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਰੱਖਿਆ ਨਾਂ ਮਿਟਾ ਕੇ
ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਵੇਸਵਾ
ਤੇ ਪਲੰਗ 'ਤੇ
ਦਾਜ਼ ਵਾਲੀ
ਡਰ ਦੀ
ਮੈਲੀ ਚਾਦਰ ਚੁੱਕ ਕੇ
ਵਛਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ
ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਦੀ
ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੀ ਚਾਦਰ
ਤੇ ਹੁਣ ...

ਤੇ ਹੁਣ
ਅਰਬਨ ਅਸਟੇਟ ਵਾਲਾ ਸੇਠ,
ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ,
ਵੱਡੇ ਦਫਤਰ ਵਾਲਾ ਸਾਬ
ਤੇ ਮੇਰਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਖਵੰਦ
ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੜੇ ਸੱਭਿਅਕ ਹੋ ਗਏ ਨੇ -
ਉਂਝ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ
ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
ਪਰ
ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤੈ
ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ
ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਪੂਰਨ ਦਾ ਭਗਤ / ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਮੈਨੂੰ ਓਦੋਂ ਬੜੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਸਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਾਲੋਨੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਗਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਇਕ ਬਸਤੀ ਦੇ ਇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਆਉਣ ਜਾਣ ਸੀ। ਇਥੇ ਇਕ ਕੁੜੀ ਇਕੱਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਡਰ ਲਗਦਾ। ਲੋਕੀ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ? ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ। ਜੇ ਟੈਕਸੀ ਜਾਂ ਸਕੂਟਰ ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬਸਤੀ ਤੋਂ ਉਰਾਂ ਹੀ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ। ਬਸਤੀ ਵਿਚ ਉਤਰਦੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਵੇਖਣਗੇ। ਟੁਰਦੇ ਨੂੰ ਘਟ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਬਸ ਉਤੇ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਬਸਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਖਲੋਂਦੀ ਸੀ। ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਡਰ ਲਗਦਾ। ਸਾਰਾ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ! ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਵੀ ਡਰ ਲਗਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਕ ਵੀ ਵੇਖ ਲਵੇ ਤਾਂ ਕਹੇਗਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਇਆ ਹੈ?

ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਇਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ? ਕੋਈ ਥਕੀ ਹੋਈ ਜਨਾਨੀ ਚੁਬਾਰੇ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੇ ਛੱਜੇ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਹਵਾ ਖਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਬਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਸੀਬਤ ਕੁੱਤੇ ਸਨ। ਜੇ ਬਸਤੀ ਦੇ ਪੰਜ ਸੌ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਜੀਅ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਆਉਣ ਜਾਣ ਉਤੇ ਕਦੀ ਨਾ ਭੌਂਕਦੇ। ਮੇਰੇ ਇਕੱਲੇ ਦੇ ਆਉਣ ਉਤੇ ਉਹ ਤੂਫਾਨ ਚੁਕ ਲੈਂਦੇ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਹਰ ਗੁੱਠ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੌਂਕਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਡਾਕੂਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਧਾੜ ਆ ਪਈ ਹੋਵੇ। ਪਿਛੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਾਂਗ ਹਰ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹਰ ਬੰਦੇ ਦੀ ਬੇ ਆਪਣੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਬੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਭੌਂਕਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਤਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਮਜਬੂਰੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਉਥੇ ਜਾਣਾ ਇਕ ਮਜਬੂਰੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਦਾ ਧਿਆਨ ਨੀਵਾਂ ਰਖਦਾ ਤੇ ਕਦੀ ਇਹ ਵੀ ਨਾ ਵੇਖਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਕੁੜੀ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕੋ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਉਣ ਨੂੰ ਏਥੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਔਗੁਣ ਨਹੀਂ ਗਿਣਦੇ। ਹੋਰ ਹੋਰ, ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਮਹੱਲੇ ਵਾਲੇ ਜੁੜ ਕੇ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਕੇ ਉਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਕਢਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਹੌਸਲਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਂਜ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਜਨਾਨੀਆਂ ਬਰਾਂਡਿਆਂ ਜਾਂ ਛਜਿਆਂ ਉਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਜੇ ਕੁੜੀ ਘਰ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਚਾਬੀ ਕਿਥੇ ਪਈ ਹੈ – ਚਿਕ ਦੀਆਂ ਤੀਲੀਆਂ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਕਪੜੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ। ਜੇ ਉਹ ਘਰ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਖਾਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਬੋਲੇ ਝਟ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ। ਕਪੜੇ ਲਾਹ ਕੇ ਫੁਵਾਰੇ ਹੇਠ ਨਹਾਉਂਦਾ। ਉਹ ਬਰਫ ਤੇ ਸੋਡਾ ਲੈ ਆਉਂਦੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਕਿੱਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਂਗ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਜਾਦੂ ਦੀ ਫੂਹੜੀ ਉਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਿਆਰੇ ਦੇਸ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਬਰਫ ਤੇ ਸੋਡਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪੈਗ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੀਂਦਾ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ।

ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਗਨਾਂ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ। ਪਲੰਘ ਕਿਸ ਚਾਦਰ ਨਾਲ ਸੁਹਣਾ ਲਗੇਗਾ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਕੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਹ ਵਿਚਾਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਹ ਇਕ ਵਚਿੱਤਰ ਦੁਨੀਆਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਮੁਢ, ਨਾ ਕੋਈ ਅੰਤ। ਇਹ ਖੇਤੀ ਨਾ ਬੀਜਣੀ ਪੈਂਦੀ ਨਾ ਵਢਣੀ। ਬਸ ਦਾਣੇ ਹੀ ਦਾਣੇ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ। ਅਕਬਰ ਤੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਸਮਝਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨ ਤੇ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤਾ।

ਪਰ ਕਦੀ ਕਦੀ ਮਨ ਏਨਾ ਸੌਖਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਦਸਦਾ ਉਹ ਆਪਣੇ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਉਹ ਮੇਰੇ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਵਿਖਾ ਰਹੀ ਹੈ। (ਜਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਸੁਭਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ!) ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਘਟ। ਮੈਂ ਸਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਦੁਖ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਛੁਪਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਦੁਖ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਮੇਰੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਇਆਂ ਦੇ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਪਰ ਤਨਖਾਹ ਨਵੇਂ ਗਰੇਡ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣ ਲਗੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਉਸ ਦੇ ਬਕਾਏ ਦੇ ਬਣਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੋਈ ਦੇਣ ਵਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਬਿਲ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਜੇ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਜਾਂਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਗਲਤੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ। ਚੁਪ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਛੇੜ ਦਿੰਦਾ।

ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣਾ ਚੰਗਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੀ ਘਰੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੇ ਵਕਤ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਚਿਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਵਾਰ ਸਿਆਲ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਲੇਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਧੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਈ ਠੰਡੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਟੂਟੀ ਹੇਠ ਨਹਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲਗੀ, ਉਡੀਕ ਉਡੀਕ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗ ਚਲੀ ਸੀ। ਉਡੀਕਣਾ ਉਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਸ਼ਟ ਸੀ। ਇਹੀ ਗੱਲ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸ ਟੁਰਨ ਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਕ ਦਮ ਟੁਰ ਪਵਾਂ ਜਾਂ ਘੰਟੇ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਟੁਰ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਨਿਖੜਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਏਨਾ ਚਿਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੇ ਮੈਂ ਕਰ ਹੀ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕੀ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ – ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਹੋਵੇ ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਛੱਡੀਂ, ਇਕ ਦਮ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ।

ਉਸ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹਿੰਦਾ। ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਭਰਾ - ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ, ਭਣੇਵਿਆਂ, ਭਣੇਵੀਆਂ, ਭਤੀਜਿਆਂ ਭਤੀਜੀਆਂ ਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਨਾਲ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੱਝ

ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਬੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਝ ਹਰ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮਾਰਦੀ ਸੀ। ਉਤਲੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਆਪਣਾ ਕੂੜਾ ਤੇ ਹੋਰ ਗੰਦ ਮੰਦ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਸੁਟ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੋ ਪੈਗ ਹੋਰ ਪੀ ਲੈਂਦਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਮੀਂਹ ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਗੰਦ ਧੋ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਗੱਲ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਨਾ ਭਰਦਾ ਉਹ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਣ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹਵਾਂ। ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ, ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਕੁਝ ਕਹਾਂ? ਤੇ ਮਰਜ਼ੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਉਹ ਐਵੇਂ ਸੁਆਦ ਲੈਣ ਲਈ ਦਸਦੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਨੂੰ ਨਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਨ ਪੀਤਿਆਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਉਡ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਮੇਰੀਆਂ ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਉਹ ਘਰ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਮਕਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਧੁਰ ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਾ ਇਕ ਸੂਰਗ ਦਾ ਟੋਟਾ ਲਗਦਾ।

ਘਰ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਫਿਰਨ ਟੁਰਨ ਤੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਘਬਰਾਂਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਸ ਗਲ ਕੁਝ ਕੱਪੜੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਆਉਣਾ ਬਹੁਤੇ ਭੇਤ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਬੱਚੇ ਖੇਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਬੰਟੇ ਜਾਂ ਸ਼ਟਾਪੂ। ਜੇ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਰੋਂਦ ਮਾਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਲਈ “ਆਂਟੀ, ਆਂਟੀ” ਕਰ ਕੇ ਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਕਦੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ, ਕਦੀ ਨਾ ਜਾਂਦੀ। ਕਦੀ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਲਈ ਚੰਦਾ ਮੰਗਣ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦਫਤਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਹਿਣ। ਇਕੱਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅੰਦਰ

ਲੰਘਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਹਰ ਖਲੋ ਕੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਜਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ, “ਮੈਂ ਨਹਾ ਰਹੀ ਹਾਂ” ਜਾਂ “ਕੱਪੜੇ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਠਹਿਰ ਕੇ ਆ ਜਾਣਾ।” ਜੇ ਕੋਈ “ਭੈਣ ਜੀ, ਭੈਣ ਜੀ” ਕਰਦੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਭੁਗਤਾ ਦਿੰਦੀ। ਇਕ ਗੁਆਂਢਣ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੁਝ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ਵੀ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਗਰਮ ਪਾਣੀ। ਬਹੁਤੇ ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਉਹ ਦੁਧ ਲੈ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਚਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਫਿਰ ਨਾਸ਼ਤਾ। ਤੇ ਫਿਰ ਇਕ ਬੂਹਿਓਂ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੂਹਿਓਂ ਉਹ ਦਫਤਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ।

ਜੇ ਦਫਤਰੋਂ ਛੁਟੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਕਰਦੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕਪੜੇ ਵੀ ਧੋ ਦਿੰਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਖੌਰੇ ਇਹ ਠੀਕ ਧੁਪਣ ਕਿ ਨਾ। ਮਰਦਾਵੇਂ ਕਪਣੇ ਧੋਣ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪੈਂਟ ਕਮੀਜ਼ ਧੋ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਦੇਖ ਲੈ ਠੀਕ ਧੁਪੇ ਹੋਨ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਔਖੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਧੋਬੀ ਕਪੜੇ ਇਸਤਰੀ ਕਰਦਾ ਏ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਕਰਵਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਮਰਦਾਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਉਸ ਕੋਲ ਲਿਜਾਂਦਿਆਂ ਸੰਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।”

ਇਸਤਰੀ ਕੀਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਰੁਹਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਧੋਬੀ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਇਸਤਰੀ ਗਰਮ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਝਟ ਕਪੜੇ ਇਸਤਰੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਉਸੇ ਕਤਾਰ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਮਕਾਨ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਧੋਬੀ ਇਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਝਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੋਲ ਇਕ ਮੰਜੀ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਸਤਰੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੱਪੜੇ ਰਖੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਪੈਂਟ ਤੇ ਕਮੀਜ਼ ਹਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। ਕੱਪੜੇ ਇਸਤਰੀ ਕਰਨਾ ਵੀ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਰਗਾ ਹੀ

ਕੰਮ ਹੈ। ਗਲਤ ਥਾਂ ਉਤੇ ਇਸਤਰੀ ਫਿਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਪੜੇ ਦੀ ਭਾਂਨ ਸਦਾ ਲਈ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਕ ਥਾਂ ਦੇ ਪੱਕੀਆਂ ਭਾਨਾਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਧੋਬੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਿਹਾ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਲ ਖਲੋਤਾ ਉਸ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦੀ ਉਨੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੰਨੀ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਧਿਆਨ ਪਾਸੇ ਰੱਖਣ ਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝੀ।

“ਆਹ ਦੋ ਕੱਪੜੇ ਮੇਰੇ ਵੀ ਪਰੈਸ ਕਰ ਦੇਣੇ”, ਮੈਂ ਕਿਹਾ।

“ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੇ ਟਾਈਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।” ਧੋਬੀ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੇ ਵਲ ਵੇਖੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਕੀ ਗੱਲ? ਟਾਈਮ ਕੌਣ ਲੈ ਗਿਆ?” ਮੈਂ ਖਿੜਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ।

“ਸਤ ਵਜੇ ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਜਾਣਾ ਹੈ।” ਧੋਬੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਂ ਘੜੀ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਸਾਢੇ ਛੇ ਵੱਜੇ ਸਨ।

“ਅਜੇ ਤੇ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਪਿਆ ਏ। ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੱਪੜੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਨੇ।” ਉਸ ਕੋਲ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕੱਪੜੇ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਸਨ।

“ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਕੱਪੜੇ ਪਏ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ।” ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਮੰਜੀ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ।

“ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਤੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਤੋਂ ਵਧ ਨਹੀਂ ਲਗਣੇ। ਸਤ ਵਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਤੂੰ ਸਤ ਵਜ ਕੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਤੇ ਚਲਾ ਜਾਈਂ,” ਮੈਂ ਫਿਰ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

“ਨਹੀਂ ਜੀ, ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਸਤ ਵਜੇ ਜਾਣਾ ਏ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਏ।”

“ਡਬਲ ਰੇਟ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ?” ਮੈਂ ਕੰਮ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਸਣ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ। ਮੈਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸਤਰੀ ਕੀਤੇ ਕੱਪੜੇ ਕਿਵੇਂ ਵਾਪਸ ਲੈ ਜਾਂਦਾ?

“ਨਹੀਂ ਜੀ, ਕੱਪੜੇ ਇਸਤਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਡਬਲ ਰੇਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।”

ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ।

“ਕੋਈ ਹੋਰ ਧੋਬੀ ਹੈ ਵੇ ਨੇੜੇ?” ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਅਪਣਤ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

“ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਦੇਖ ਲਓ ਜੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ।” ਉਸ ਨੇ ਕੋਰਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਂ ਕੱਪੜੇ ਮੋੜ ਲਿਆਇਆ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਟੈਰੀਲੀਨ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਕਰਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਠੀਕ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ ਦਿੱਤਾ।

ਕੱਪੜੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਘੰਟੇ ਕੁ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਮੁੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਉਧਰੋਂ ਲੰਘਿਆ ਤਾਂ ਧੋਬੀ ਅਜੇ ਵੀ ਕੱਪੜੇ ਇਸਤਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਘੜੀ ਵਲ ਦੇਖਿਆ। ਸਾਢੇ ਸਤ ਵੱਜੇ ਸਨ।

.....

ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਚਮੜੀ ਨਾਲੋਂ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਵਧੇਰੇ ਨਿੱਘ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ । — ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ

ਪਿਆਰੇ ਦੇਸਤੇ, ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਬਰ ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਅੰਕ ਪਸੰਦ ਆਵੇਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਦੇਸਤਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਜਰੂਰ ਕਰੋ ਤਾਂਕਿ ਇਹ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ। ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਅੰਕ ਨਿਰੰਤਰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ ਤਾਂ ਜਿੰਨਾਂ ਕੁ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ ਸਾਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਸਹਿਯੋਗ ਵੀ ਜਰੂਰ ਦਿਉ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਮੇਹਨਤ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਾ ਵਕਤ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਜਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੇ, ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋਵੇਗਾ।

ਆਪ ਸਭ ਵੱਲੋਂ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ। — ਟੀਮ ਅੰਬਰ

ਸਹਿਯੋਗ ਭੇਜਣ ਲਈ ਵੇਰਵਾ

Gurmeet Singh

Kotak Mahindra Bank

A/C No. - 3213855511

IFSC - KKBK0003907

ਤੁਸੀਂ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਸੁਝਾਅ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਹੇਠ
ਲਿਖੀ ਈਮੇਲ ਆਈਡੀ 'ਤੇ ਭੇਜ ਸਕਦੇ ਹੋ ।

sahitakambar@gmail.com

ਅੰਬਰ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ

'ਤੇ ਵੀ ਜੁੜ ਸਕਦੇ ਹੋ ।

WHATSAPP

+91

9465432457

FACEBOOK

ਅੰਬਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ

sahitak.ambar

TWITTER

ਅੰਬਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ

sahitak_ambar

TELEGRAM

ਅੰਬਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ

sahitak_ambar

INSTAGRAM

ਅੰਬਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ

sahitak.ambar